

Dr. Öğr. Üyesi Esmâ ŞAHİN

*İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE
esmasahin@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0003-1720-6542

BÂKÎ'NİN "SÜNBÜL" KASİDESİ ŞERHİ

THE COMMENTARY OF BÂKÎ'S "HYACINTH
(SÜNBÜL)" EULOGY

DOI Number: 10.28981/hikmet.494810

ÖZ

Osmanlı şiirinin en büyük isimlerinden olan Bâkî'nin, hocası Karamanlı Mehmed Efendi için yazmış olduğu "sünbül" redifli kasidesi onun sanat hayatında önemli bir yere sahiptir. Bâkî'nin erken yaşlarda yazdığı bu kasideyle ilk olarak ismini duyurduğu ve yıldızının parladığı kabul edilir. Başta çağdaşı ve arkadaşı Nev'î olmak üzere gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki yüzyıllarda başka şairler tarafından da sünbül kasideleri yazılmıştır. Ekol oluşturmuş, öncü bir şair olarak bunlarda kaçınılmaz bir şekilde Bâkî'nin etkisi bulunduğunu söylemek gerekir. Bu çalışmada Bâkî'nin sünbül kasidesi, divânlar arasında tespit edilen diğer sünbül kasideleri de gözden geçirilerek varsa benzerlik taşıyan beyit örneklerine yer verilip ortak söyleyiş biçimleri, mazmun ve benzetmeler bakımından değerlendirilerek şerh edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı şiiri, şerh, kaside, Bâkî, sünbül

ABSTRACT

The kaside (eulogy) of "Sünbül" (hyacinth) which was written by a great Ottoman poet Bâkî for his scholar Karamanlı Mehmed Efendi has played an important role in his artistic life. It is accepted that Bâkî's name was first known and heard with this kaside (eulogy) which he had wrote at an early age. In addition to his friend Nev'î, sünbül kasideleri (hyacinth eulogies) have been written by other poets both in the period he lived and in later centuries. It is necessary to say that as a prominent poet, the inevitable influence of Bâkî in those eulogies has been seen clearly. In this study, Bâkî's eulogy has been explained by examining other sünbül eulogies which were gathered from inside of the divans. The similar verses of other sünbül eulogies has been illustrated while explaining Bâkî's eulogy and evaluated from the aspect of common phrases, connotations, imageries and similes.

Keywords: Ottoman poetry, commentary, eulogy, Bâkî, hyacinth

Giriş

Edebiyatımızda gül başta olmak üzere sümbül, menekşe gibi klâsik şiir estetiği içinde kendisine yer bulmuş çiçekler benzetme unsuru olarak sıkça kullanılırlar.¹ Bu çiçeklerden gül başta olmak üzere sümbül ve menekşe gibi çiçekler şairler tarafından şiirlerinin zemin konusu seçilerek redif olarak da tercih edilmiştir. Yaşar Aydemir kasidelerde redif olarak sümbülün gülden sonra en çok yer verilen çiçek olduğunu belirtir (Aydemir, 2006: 358).

Edebiyat tarihimizde "sümbüliyye" adı da verilen "sümbül" redifli kasidelerin en meşhuru Bâkî'ye ait olmaktadır. Henüz medrese öğrencisiyken hocası Karamanlı Mehmed Efendi için kaleme aldığı bu kasideyle Bâkî o günkü edebi çevre içinde kendisini kanıtlamış ve şöhreti artmıştır. Bu kasideye Nev'î (ö.1599)'nin yazmış olduğu nazire de meşhurdur. Bâkî kasidesini yaşadıkları dönemde "Ahaveyn" lakabıyla tanınan iki kardeşten Karamanlı Mehmed Efendi'ye yazarken Nev'î, diğer kardeş Karamanlı Ahmed Efendi için yazmıştır. Edebiyatımızda "sümbül" redifli kasideler yazan başka şairler de bulunmaktadır. Bunlar arasında yine Bâkî ile aynı dönemlerde yaşamış ve etkileşim içinde oldukları bilinen Derzi-zâde Ulvî (ö.1585) ve Gelibolulu Âlî (ö.1600), hakkında bilgi bulunmamakla birlikte yine 16 veya 17. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilen² Şihâbî, sonraki dönemlerden ise Riyâzî (ö.1644), Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1659-60), Tecellî (ö.1688-89), Mustafa İlmî Efendi (17.yy), Bosnalı Sâbit (ö. 1712), Haşmet (ö.1768-69), Hâkim Mehmed Efendi (ö.1770), Sümbül-zâde Vehbî (ö.1809), Sürûrî (ö.1814), Refî-i Kâlâyî (ö.1822) ve Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi³ (ö.1847/48) gibi isimler sayılabilir. Bu kasidelerden Tecellî'ninki bir na't özelliği taşımakla birlikte Gelibolulu Âlî'ninki III. Murad'a, Hâkim Mehmed Efendi'ninki ise I. Mahmud'a yazılmıştır. Herhangi bir kişiye yazılmamış olan Şihâbî, İlmî ve Hilmî Efendi'ye ait olanlar dışında diğer şairlerin sümbül kasidelerinin genellikle ilmiye mensubu kişilere yazıldığı dikkati çekmektedir. Bunların bir kısmı söz konusu şairleri yetiştiren hocaları içindir. Örneğin Derzi-zâde Ulvî kasidesini Hubbî Hatun'un damadı olduğu için "Hubbî Mollası" adıyla şöhret bulan hocası Vusûlî Mehmed Çelebi (ö.1590)'ye (Çelik ve Kılıç, 2018: 79), Sürûrî İstanbul'a geldiğinde kendisine mülazım olduğu (Batur,

¹ Burada Berat Açıl'ın klâsik Türk şiirinde kullanılan çiçek sayısının neden sınırlı olduğu, estetik unsur olarak seçilen çiçeklerin neden tercih edildiği konusunda fikirler sunan makalesini zikretmekte fayda vardır (Açıl, 2015: 1-28).

² (*İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, 1967: 213). Şairin Dîvân'ı üzerine yapılan tez çalışmasında (Yıldız, 1999) eserde geçtiği ifade edilen Şâhidî ve Leâlî gibi bazı isimlerden hareketle Şihâbî'nin 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabileceği belirtilse de bu isimlerin okuma ve anlama hatasından dolayı şahıs ismi olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Yine beyitlerde geçen "Cem" ismi yanlışlıkla Cem Sultan'a ait kabul edilerek şairin Cem Sultan dönemini idrak etmiş bir şair olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*'nda Dîvân'da bulunan "bekletüz" ve "saf saf" redifli gazellerin Fuzûlî ve Bâkî'nin şiirlerine nazire olarak değerlendirilmesiyle ulaşılan bilgi şimdilik daha doğru görünmektedir. Buna eserde "sümbül" redifli bir kasidenin bulunmuş olduğu bilgisi de eklenince bu tahmin güçlenmektedir. Elbette şair ve eseri üzerinde yapılacak daha derin tetkiklerin bu bilgileri değiştirmesi mümkündür.

³ Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi'nin "Sümbül" kasidesi ile Hilmî Efendi'nin şiirinde isimlerini andığı Bâkî, Sümbül-zâde Vehbî ve Bosnalı Sâbit'in sümbül kasideleri arasında kıyaslama yapan bir çalışmayı H. Dilek Batislam yapmıştır (Batislam, 2018).

2010: 172) Şeyhülislam Esadefendizâde Mehmed Şerif Efendi (ö.1790)'ye yazmıştır. Aynı şekilde Sünbül-zâde Vehbî'nin kasidesi de Esad-zâde Mehmed Şerif Efendi için kaleme alınmıştır (Yenikale (e-kitap), 2011). Tıflî ve Riyâzî kasidelerini Nakîbü'l-eşrâf Allâme Efendi'ye yazarken (Çınar, 2000: 85; Aydemir, 2006: 358) Bosnalı Sâbit Şeyhülislam Feyzullah Efendi (ö.1703)'ye, Haşmet ise Şeyhülislam Veliyüddin Efendi (ö.1768)'ye yazmıştır. Refî-i Kâlâyî'nin kasidesi ise İrfân-zâde Ârif Efendi (ö.1836) içindir. Dolayısıyla Bâkî'nin sünbül kasidesi yalnızca şekil bakımından model alınmamış, hitap ettiği kişi/kişiler bakımından da örnek alınmış görünmektedir.

Bu kasidelerin tümünü kesin olarak nazire şeklinde değerlendirebilmek için daha detaylı bir tetkike ihtiyaç olmakla birlikte "sünbül" redifini ilk kullanan şairin Bâkî olduğu bilinmektedir. Gerek kendi döneminde gerekse sonraki dönemlerde takip edilen, tanzir edilen ve herkes tarafından okunup bilinen bir şair olması bakımından onun kasidesinin diğer şairler tarafından bilinmemesi ihtimali yok gibidir. Hayâtî'nin *Tuhfe Şerhi*'nde Bâkî'den asırlar sonra da şairlerin onun peşinden gitmek amacıyla ardı ardına "sünbül" kasidesi nazmetmeyi âdeta bir gereklilik olarak gördükleri aktarılır ve bu durum sünbül çiçeğinin de ayrıcalıkları arasında zikredilir (Hayâtî, 1266: 71). Yine Sürûfî'nin "sünbül" kasidesinde geçen *Mansıb-ı vasfınun ibkâsını Bâkî merhum / Rûmda itdi murâd oldu mukarrer sünbül* (Batur, 2002: k.20/31) beytinden hem Bâkî'nin sünbül kasidesiyle isminin ve yerinin kalıcı olduğu hem de Anadolu'da bu âdetin yerleştiği anlamı çıkmaktadır. Tıflî, İlmî Efendi, Sâbit, Sünbül-zâde Vehbî, Sürûfî, Hilmi Efendi gibi bazı şairlerin gerek kendi ifadelerinden ve Bâkî'nin ismini şiirlerinde anmalarından gerekse şiirlerinin başlıklarından Bâkî'yi tanzir ettikleri açıktır. Nev'î de her ne kadar kafiyesi Bâkî'ninkinden farklı bir sünbül kasidesi nazmetmiş olsa da nazire yazarlar arasında ismi ilk anılan şairdir. Tahirü'l-Mevlevî Nev'î-zâde'den naklen Bâkî'nin "Sünbül Kasidesi"ni Mehmed Efendi'nin sahn müderrisliğinde yazdığını, ona nazire olmak üzere de Nev'î'nin bir "Sünbüliyye" tanzim ettiğini belirtir (Demirel, 2005: 32). Esasen nazirede kimi zaman esnek ve serbest bir tutum gösterilerek kafiye ve redifi aynı olmayan nazire şiirlere de nazire mecmualarında rastlanabildiği bilinmektedir (Yavuz, 2013: 361-2). Nev'î'nin kasidesi de redifi aynı olup kafiyesi farklı olmakla bu kategoride değerlendirilebilir. Diğer yandan Nev'î, Derzi-zâde Ulvî ve Şihâbî'nin kasidelerinin benzer kafiyyeye sahip oldukları, diğer sünbül kasidelerinin ise Bâkî'nin kasidesiyle aynı kafiyyede olduğunu da belirtmek gerekir. Refî-i Kâlâyî'nin kullandığı kafiye ise her iki gruptan da farklıdır. Yine Derzi-zâde Ulvî ile Bâkî'nin birbirlerine nazire yazdıkları ve birbirlerinden ciddi oranda etkilendikleri bilinmektedir (Çelik ve Kılıç, 2018: 80). Sünbül kasidesi yazan diğer şairlerin de şiirlerinde içerik ve benzetmeler bakımından benzerlikler olduğu görülmektedir.

"Sünbül" redifi gazellerde de kullanılmıştır. Bu redifi gazellerinde kullanan şairler arasında ise Mostarlı Ziyâî (ö.1584), Nisârî (ö.1656-7), Nâmî (ö.1673), Neccar-zâde Rızâ (ö.1746) ve Şeyh Gâlib (ö.1799) bulunmaktadır. Bu şiirlere bakıldığında

redif dışında mazmun ve benzetmeler bakımından kasidelerdeki kadar bir benzerlik görülmemektedir.

Bu çalışmada Bâkî'nin sümbül kasidesi şerh edilecektir. Bu yapılırken diğer sümbül kasideleri de gözden geçirilerek Bâkî'nin şiiriyle ortak bir söyleyiş, hayal, mazmun ve benzetme birliği taşıyan beyitler alınarak kıyaslanacak ve benzeri hayal ve imajların diğer şairler tarafından ne şekilde kurgulanıp söze döküldüğü gösterilerek o şairler ile Bâkî arasındaki etkileşimin hangi boyutta olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylece bir taraftan Bâkî'nin şerhini zenginleştirip destekleyici bir malzeme sunulurken diğer taraftan sümbül çiçeğinin bir estetik unsur olarak bu şiirlerde ne şekilde kullanıldığı, hangi benzetmelere konu edildiği örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır.

Sümbül Hakkında Kısa Bir Değerlendirme

Klâsik metinlerde yaygın biçimde saç ile ilişkilendirilen sümbül, koyu renkli, güzel kokulu, salkım şekli taşıyan veya taneli pek çok unsura benzetilir. Benzetmeler renk, şekil ve koku yönü başta olmak üzere zengin bir hayal ve imaj çeşitliliğiyle geniş bir yelpazeye yayılmıştır⁴.

Latince karşılığı "hyacinthus orientalis" olan sümbül çok yıllık, soğanlı, otsu, mavi ve kuvvetli kokulu çiçekli bir bitki (Baytop, 2007: 251) olarak tanımlanır. Sümbülün Latincedeki Hyacinthus isminin kökeni Yunan mitolojisine dayanır. Yunan mitolojisinde Hyacinthus tanrı Apollon'un çok yakın bir arkadaşıdır. Bir gün birlikte çıktıkları bir disk atma yarışında Apollon'un fırlattığı disk Hyacinthus'un başına vurur ve boynu kırılarak ölür. Öldüğü yerde açan çiçeğe hyacinthus, yani sümbül adı verilir. Bu hikâyenin farklı bir anlatımında ise rüzgâr tanrısı Zephyros Apollon'un delikanlıya olan sevgisini kışkırttığı için şiddetle eserek diskin onun başına çarpmasını sağlamıştır (Erhat, 1972: 185).

Eski şiirde sümbül baharda erken açan çiçeklerden biri olması sebebiyle baharın habercisi olarak görülür. Şekli ve koyu rengi bakımından sevgilinin saçı ile ilişkilendirilmesinden hareketle perişan ve dağınık bir hâlde tasvir edilir. Sümbülün bu hâli ve diğer şekil özellikleri tasavvufî mahiyetteki eserlerde dahi aynı şekilde ele alınmıştır. Şemseddin Sivâsî'nin (ö.1597) çiçeklerin teşhis ve intak sanatıyla kişileştirilerek konuşturulduğu ve kendi hâllerini anlattığı *Gülşen-âbâd* adlı mesnevisinde rengi, kokusu ve perişan hâli ile ilgili sümbülün kendi dilinden açıklamalara yer verilir. Eserde çizilen meclis tasvirinde gül çiçeklerin şeyhidir ve sırasıyla bu meclise diğer çiçekler de gelir ve tek tek konuşurlar. Sümbül bu meclise morlar giyinmiş ve gözü yaşlı biçimde gelmiştir. Saçı başı dağılmış, perişan ve titrer hâldedir. Ona bu güzel kokusunu nerden aldığı sorulunca anlatmaya başlar. Sümbül önceleri ezel bahçesinde açılmamış bir goncadır. Bu kesret âlemi henüz yaratılmadan evvel baharına kış uğramayan, bağ ve bahçelerinde hazan görülmeyen vahdet dağında boy göstermektedir. Sevgilinin

⁴ Sümbülün benzetildiği unsurlar ve klâsik şiirde işleniş hakkında bir çalışma olması bakımından bkz. (Karaman, 2012: 288-319).

nefesi/esintisi ile güzel kokuludur. Daima taze ve güzel yüzlüdür. Vahdet denizine batmış bir hâldedir. Sonrasında irade/Allah'ın takdiri o denizi coşturmuş ve onu bu ayrılık sahiline, harap ve viran yere salmıştır. Sümbül bu yüzden perişan bir hâle düşüp avare olur. Bu altı kapılı yere gelip altı parçaya bölünür. Gariptir, hiçbir dostu yoktur; bu evde çer çöple oturur hâldedir. Bazen çocukların elinde koparılmış, elden ele düşüp perişan olmuş, bazen başa konup değer görmüş, bazen ayağa düşüp hakir olmuştur. Felek elinden eziyet çekmiş, cahiller elinden yara almıştır. Ayrılık yükü bu gamla belini bükmüş, bu nedenle bazen yanıp yakılır bazen de ağlar bir hâldedir. (Aksoy, 2015: 41-43) Görüldüğü üzere burada sümbülün perişan oluşu onun vahdet âleminde kopup kesret âlemine gelmesiyle ilişkilendirilmiştir. Altı kapılı yere (şeş-der), yani dünyaya gelince altı parçaya bölünür. Minik çiçekleriyle şeklinin bir bütünlük arz etmeyişi buna bağlıdır. Çiçekler arasında renginin mor oluşu onun bir anlamda gözü yaşlı ve yaşlı bir kişi gibi yorumlanmasına sebep olmuştur. Bütün bu bakış açısı ve tanımlamalar sümbülün edebi metinlerde söz konusu edildiği benzetme ve tasvirlerin bütünüyle olmasa dahi bir yönüyle temelini oluşturur.

Eski insanların telakkisine göre sümbülün nasıl bir çiçek olduğuna dair Hayâtî'nin *Tuhfe Şerhi*'nde de bazı bilgiler geçer. Buna göre sümbül gülden üstün bir çiçektir. Nitekim gül dikenli olduğundan ayak ona dokunduğunda rencide olur, fakat sümbülün insanların ayakları altında olmasında bir mahzur yoktur. Diğer yandan sümbül gülden önce açan hoş kokulu, çeşitli renk ve türleri olan bir çiçektir. Ayrıca bazı basiret sahibi kimseler Maraş'ta Ahur Dağı'ndaki sümbüllerde kelime-i tevhid yazılı olduğunu söylemişlerdir. Bu yönüyle de sümbül gülden daha üstün bir çiçektir. Sümbül Bâkî'den sonra birçok şairin kasidesine konu olması bakımından da üstün bir çiçek olarak gösterilir (Hayâtî, 1266: 71).

"Sümbül" kelimesi redif olarak çok kullanılan bir çiçek ismi olmakla beraber anlaşıldığı kadarıyla bu redifle şiir yazmanın gelenek hâline gelmiş olması, nazire olarak veya başka şairlerle karşılıklı sümbül kasidesi yazmak/yazışmak anlamında "sümbülleşmek" şeklinde bir tabirin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim *Tuhfe Şerhi*'nde geçen "...nâzım-ı nihrîr dahi asrınıñ şuarâsıyla sümbülleşdikde..." (Hayâtî, 1266: 71) şeklindeki ifadeler bunu göstermektedir.

Köken itibarıyla Arapça olan "sümbül" kelimesinin Farsçası "hûşe", Türkçesi "salkım" ve "başak"tır. Görünüş itibarıyla bu şekle sahip olan sümbül çiçeğine de bu nedenle bu isim verilmiş olmalıdır. Eski astrolojide Başak burcu da "Sümbüle" olarak isimlendirilmiştir. Bu burcun bir adı da "Burc-ı Hûşe"dir (And, 2007: 341). Astrolojide Sümbüle (Başak burcu) Utarid (Merkür) gezegenine mensuptur. Utarid gök cisimleri mitologyasında feleğin kâtibi, yazıcısı (Debîr-i felek) olarak nitelendirilir. Minyatürlerde bu gezegen bir rahle başında yazı yazan bir şahıs şeklinde gösterilir (And, 2007: 359). "Sümbül" ve "Sümbüle" kelimeleriyle Sümbüle burcu ve Utarid gezegeni arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda sümbül kasidelerinin genellikle ilmiye sınıfından kişilere yazılması bu bağlamda dikkat çekicidir. Bu şekilde düşünüldüğünde kasidelerin rediflerindeki "sümbül" bir

anlamda muhatabın/memduhun kim olduğuna dair bir işaret taşıyor görünmektedir. Bu geleneği başlatan Bâkî'nin ve devamında diğer şairlerin bunu bilinçli olarak yapıp yapmadığını tam olarak kestirmek mümkün olmamakla birlikte yukarıda sözü edilen bağlantılardan hareketle zihinlerde böyle bir çağrışımın oluşması kaçınılmazdır. Bâkî gibi en uzak çağrışımları dahi bilinçli bir şekilde okuyucuya sunma özelliği olan bir şair açısından ele alınacak olursa söz konusu meselenin ihtimal dâhilinde olduğunu da belirtmek gerekir. Öte yandan meseleyle bağlantılı olarak Hâkim Mehmed Efendi'nin sümbül kasidesinde geçen *Tâlî'i Sümbüle burcında karâr itmez idi / Olmasa sa'd-nazar-ı mazhara manzar sümbül* (Çakırcı, 2006: k.6/35) beyti de bu düşünceyi destekler niteliktedir. I. Mahmud'a yazılan kasidenin beytinde "Sümbül (memduhun) kutlu bakışlarının mazharı olmasaydı talihi Sümbüle (Başak) burcunda karâr etmezdi, yani Sümbüle burcuna mensup olmazdı, onun etkisinde kalmazdı" denilerek sümbül çiçeği ile Başak burcu arasında bir ilişki kurulmaktadır. Bu ilişki yalnızca lafız bağlamında olabileceği gibi böyle bir anlayış ve inanışın var olabileceğini de hissettirmektedir.

Bâkî'nin "Sümbül" Kasidesinin Şerhi

1. Urunup farkına bir tâc-ı mücevher sümbül

Oldı iklîm-i çemen tahtına ser-ver sümbül⁵

(Sümbül, başına mücevherli bir tâc takınıp çimen ülkesi tahtına hükümdar oldu.)

Sümbül baharda ilk açan çiçeklerden biridir ve bu özelliği sebebiyle klâsik şiirde baharın habercisi ve diğer çiçeklerin öncüsü, efendisi, önde gideni gibi düşünülür. Bâkî'nin bu beytinde de sümbül başına mücevherlerle süslü bir tâc takarak çimen ülkesinin tahtına geçen bir hükümdar olarak tasvir edilmiştir. Beyitte çimen ülkeye, sümbül ise teşhis edilerek hükümdara benzetilmiştir. Sümbülün tane tane minik çiçeklerden oluşan yapısı onun mücevherlerle dolu bir tâc giymesi şeklinde düşünülmüş olabileceği gibi üzerindeki çiy taneleri dolayısıyla böyle bir imaj geliştirilmiş olduğu da söylenebilir. "İklîm" ülke, bölge anlamına gelir. Eski coğrafya ilmine göre yeryüzü her birine "iklîm" adı verilen yedi bölgeye ayrılıyordu. *Burhân-ı Kâtı*'nın "kişver" maddesinde iklîm hakkında tafsilatlı bilgi verilmektedir. Buna göre iklîm, "kalem"den türetilmiş bir kelime olup kıta anlamındadır. Yeryüzünün ayrıldığı yedi iklîmin her biri yedi gezegenden birine mensuptur. Birinci iklîm olarak kabul edilen Hindistan Zuhâl'e, ikinci iklîm Çin ve Hitâ Müşteri'ye, üçüncü iklîm Türkistan Merih'e, dördüncü iklîm Irak ve Horasan Âfitâb'a, beşinci iklîm Maveraünnehir Zühre'ye, altıncı iklîm Rum Utarid'e, yedinci iklîm Şimâl bölgeleri Kamer'e mensuptur. Beyitte tâc, taht, server ve iklîm kelimeleri arasında tenasüp vardır.

Kasidenin başlangıç beytinde sümbülün hükümdara ve hükümdar tâcına benzetilmesinin çarpıcı bir ifade oluşturmak ve sümbülün baharın habercisi olması ile ilgili olduğu düşünülebilir. Hükümdar ve hükümdar tâcı benzetmesi diğer

⁵ Bâkî'nin "Sümbül" Kasidesinin metni (Küçük, 1994) künyeli çalışmadan alınmıştır.

sünbül kasidelerinde de görülmektedir. Riyâzî'nin *Olalı mülk-i çemende şeh-i kişver sünbül / Geydi bir küngürelî tâc-ı mücevher sünbül* (Aydemir, 2002: 158/b.1) beyti gerek şairin kasidesinin ilk beyti olması gerekse çizmiş olduğu tablo ile Bâkî'nin beytine oldukça benzerdir. Bâkî'nin beytindeki "iklîm-i çemen", Riyâzî'de "mülk-i çemen"; "server", "şeh-i kişver" olmuş; "tâc-ı mücevher" ise aynıyla yer bulmuştur. Aynı şekilde Şihâbî'nin *Gösterür hayl-i şükûfeyle 'aceb dârâtı / Kişver-i gülşene olmuş gibi dârâ sünbül* (Yıldız, 1999: k.24/2) beytinde de sünbül etrafındaki diğer çiçeklerin debdebeli ordulara benzetilmesiyle gül bahçesi ülkesine "dârâ", yani hükümdar olarak nitelendirilmiştir. Burada "hayl-i şükûfe" ile diğer çiçekler kastedilmiş olabileceği gibi sünbülün şekil itibarıyla minik çiçeklerden oluşmuş yapısına da işaret edildiği düşünülmektedir. Bu görüntüsüyle sünbül âdeta gül bahçesinde haşmetli, debdebeli bir hükümdar gibidir. Şihâbî'nin bu beytinin özellikle ikinci mısra itibarıyla Bâkî'nin beytiyle önemli ölçüde paralellik gösterdiği dikkati çekmektedir. Nitekim Bâkî'nin beytindeki "iklîm-i çemen", Şihâbî'de "kişver-i gülşen"; "server" ise "dârâ" olarak yer bulmuştur. Derzi-zâde Ulvî'nin *Gonca-veş tâ kim idüp kasr-ı zebercedde cülûs / Taht-ı gülşendeki efser-i Dârâ sünbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/33) beyti de yine sünbül-sultan-tâc benzetmesi içerir. Beyitte "Gül bahçesi tahtındaki Dârâ tâcına benzeyen sünbül gonca gibi zeberced kasırda oturduğu müddetçe..." denilerek muhataba dua edilmekte ve sünbül Dârâ'nın tâcına benzetilmektedir. "Dârâ" tarihte İskender ile mücadeleleri bilinen meşhur Pers hükümdarı olduğu gibi hükümdar anlamında da kullanılır. Zeberced yeşil renkte ve zümrüten daha değersiz bir taş olup burada bu kelime ile çiçeklerin yeşil sapları ve çanak yaprakları kastediliyor olmalıdır. Nev'î'nin *Kılmaga şâh-ı bahâr emrini icrâ sünbül / Safha-i gülşene çekdi yine tuğrâ sünbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/1) beytinde bir sultan imajı göze çarpmakla birlikte burada sünbül değil bahar sultana benzetilmiş, sünbül de bahar sultanının tuğrası gibi düşünülmüştür. Bâkî gibi kasidesinin ilk beytinde bu tabloyu çizen Nev'î beyitteki benzetmeleri bir adım daha ileri götürerek orijinal bir imaj oluşturmuştur.

Hükümdar benzetmesi dışında sünbülün Gelibolulu Âlî'nin kasidesinin ilk beytinde olduğu gibi padişahın tuğunu taşıyan bir rehber (Aksoyak, (e-kitap): k.29/1) ve Bosnalı Sâbit'in ilk beytindeki gibi elinde alemlerle (sancakla) çimen hükümdarı/Dârâ'sı ordusunun rehberi (Karacan, 1991: k.8/1) olarak nitelendirildiği beyitler de mevcuttur. Benzeri hayal ve imajlar İlmî (Çetinkaya, 2003: k.23/29, 33) ve Hâkim Efendi'nin (Çakırcı, 2006: k.6/52) sünbül kasidelerinde de bulunmaktadır. Bâkî'nin kasidesinin ilk beytindeki bu benzetme ve hayaller, çoğu şair tarafından yine kasidelerinin ilk beyitlerinde kullanılmıştır.

2. Şeh-levendâne şikest eyledi tarf-ı külehin

Gögsiniñ dügmelerin çözdü ser-â-ser sünbül

(Sünbül külahının kenarını leventçesine kıvrarak/eğerek göğsünün dügmelerini baştanbaşa çözdü.)

Akıncı, öncü asker gibi anlamlara gelen "levend" özellikle Osmanlı deniz teşkilatında görevli askerlere verilen isimdir. Yakışıklı, yiğit, boylu poslu kimse anlamına da gelir. Bu kelime aynı zamanda şiirde serseri, başıboş, pervasız ve tekellüfsüz kimse anlamlarında kullanılır. Levend tipi şiirde rint tipi ile aynı kategoride değerlendirilebilecek özellikler taşır (Şentürk, 2013: 152). Bâkî bu beytinde külahını eğerek göğsünün düğmelerini çözen serseri bir levent tipi çizmiş ve sümbülü böyle bir levende benzetmiştir. Beyitte baharda sümbül çiçeğinin açışı tasvir edilmektedir. Sümbülün minik çiçeklerinin birer birer açılması ile düğmelerin çözülmesi arasında ilgi kurulduğu anlaşılmaktadır.

Sümbül-levent benzetmesi diğer şairlerin sümbül kasidelerinde de görülmektedir. Riyâzî *Gösterür perçemini serve egüp şeb-külehin / Şeh-levendâne ider cilve-i hoş-ter sümbül* (Aydemir, 2002: 158/b.7) beytinde sümbülün leventçesine külahını eğerek perçemini serviye gösterdiğini söyler. Sümbül-zâde Vehbî *Kec-külâhıyla siyeh-pûşu ile goncelere / Görünür hayli levendâne dil-âver sümbül* (Yenikale, (e-kitap): k.55/11) beytinde sümbülün yine külahını eğip siyah giyinerek goncalara oldukça levent ve yiğit göründüğünü ifade eder. Hâkim Mehmed Efendi ise *Kec-küleleh şuh-ı levandâne perîşân destâr / İtdi gîsûların ârâyîş-i efser sümbül* (Çakırcı, 2006: k.6/16) beytinde sümbülün külahını eğri takıp sarığı dağınık bir hâlde leventçesine bir eda ile saçlarıyla başlığını süslediğini belirtir. Burada çizilen tablo Reşad Ekrem Koçu'nun sözünü ettiği bir fes takma usulünü hatıra getirmektedir. Koçu'nun belirttiğine göre fesin altından çıkan saçların fesin etrafını süslemesi hâli eski dönemlerde "Kapatma Sümbül Saksısı" şeklinde tabir edilmektedir (1967: 116). Bu tabir saç-sümbül benzetmesinin ve başlığın altından saçların görünmesi hâlinin sümbülle ilişkilendirilmesinin eskilerin günlük yaşamında da var olduğunun bir göstergesidir.

Sümbülün levent tipine benzetildiği bütün bu beyitlerde ortak nokta bu tipin karakteristik özelliği olarak da nitelendirilebilecek olan külahın eğri takılmasıdır. Sümbülün çiçeklerinin ağırlığıyla dalında eğri duruşu yahut çiçeklerinin dağınık hâlde bulunuşu bu benzetmeye yol açmış olabilir. Bu durumu Bâkî "tarf-ı külehin şikest eyle-", Riyâzî "şeb-külehin eğ-", Sümbül-zâde Vehbî ve Hâkim Mehmed Efendi ise "kec-külâh/küleleh" tabirlerini kullanarak ifade etmişlerdir.

Sümbül-levent benzetmesi Nev'î'nin kasidesinde de mevcuttur. Ancak bu benzetme farklı bir açıdandır. *Der-meyân itdi levendâne çeküp dâmenini / Sahn-ı gülzârı gelüp kıldı temâşâ sümbül* (Tulum, Tanyeri: 1977: k.30/7) beytiyle Nev'î, sümbülün eteğini leventçe beline toplayarak gül bahçesini seyretmeye geldiğini ifade etmiştir. Şairin aynı benzetmeyi kullanarak benzetme yönünü farklı işlemiş olması birebir taklitten öte orijinal bir söyleyiş yakalama isteğiyle ilgili olmalıdır.

Yine Bâkî'nin beytinde geçen "sümbülün düğmelerini çözmesi" imajı da Gelibolulu Âlî ve Tıflî'nin kasidelerinde yer alır. Gelibolulu Âlî'nin *Düğmesin çözdü soyup hil'at-i nev-rûzîsin / Sanma kim oldı hazân ile müdevver sümbül* (Aksoyak (e-kitap): k.29/4) beytinde sümbül düğmelerini çözüp nevrüz elbisesini çıkaran biri gibi düşünülmüştür. Şair bu görüntüye bakıp da sümbülün sonbahardan

dolayı vaktinin geçtiğini, değişime uğradığını zannetmemek gerektiğini söyler. Aslında sümbül düğmelerini çözüp nevrüz/ilkbahar elbisesini çıkarmıştır. Burada Bâkî'nin beytinde olduğu gibi düğme ile sümbülün minik çiçekleri arasında ilgi kurulduğu göze çarpmaktadır. Tıflî ise kasidesinde sümbülün üzerindeki çiy tanelerini düğmeye benzeterek memduhuna hitaben "Sana hizmette bulunmak için sümbül şebnem incilerinden sümbül elbisesine düğmeler yapmıştır" anlamında *Serverâ hizmetün itmek ile dür-i şebnemden / Sümbülî câmesine tügmeler eyler sümbül* (Çınar, 2000: k.22/13) beytine yer vermiştir. "Sümbülî câme" sümbül renkli bir elbise/kaftan olabileceği gibi üzerinde sümbül çiçeği desenleri olan bir kaftan şeklinde de düşünülebilir.

3. *Oldı gülşen yine bir dilber-i müşgîn-mergûl*

Şol kadar virdi aña zînet ü zîver sümbül

(Sümbül ona o kadar süs ve zinet verdi ki gül bahçesi yine bir misk renkli/kokulu kıvrıcık saçlı bir güzele benzedi.)

Sümbül klâsik şiirde şekli bakımından en çok kıvrıcık saça benzetilir. "Mergûl" kıvrıcık veya örgülü saç anlamındadır. Saçın misk ile ilişkilendirilmesi renginin siyah oluşu ve güzel kokması itibarıyladır. Beyitte bahçe, içinde açmış sümbüllerle kıvrıcık ve misk kokulu/renkli saçları olan bir güzele benzetilmiştir. Sümbüllerin bahçeye vermiş oldukları güzellik şairin gözüyle bu şekilde tasvir edilmiştir. Beytin arka planında bir meşşata imajı olduğu söylenebilir. Sümbül hem gül bahçesi güzelinin saçlarına hem de arka planda o güzeli süsleyen bir meşşataya benzetilmiştir.

4. *Çihre gül sîne semen çeşm-i mükehhal nergis*

Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sümbül

((Bahçedeki) gül yüz, yasemin göğüs, nergis sürmeli göz, çimen yüzdeki tüyler, gonca ağız, sümbül de anber kokulu kıvrıcık bir saçtır.)

Bir önceki beytin devamı izlenimi uyandıran bu beyitte yine bahçe ve çiçekler üzerinden bir "güzel" tasviri yapılmaktadır. Beyitte çiçek ve bahçe unsurlarının klâsik şiirde konu edildiği temel benzetmeler yahut tersinden bakılacak olursa insanın sahip olduğu güzellik unsurlarının benzetildiği çiçek isimleri peş peşe sıralanmıştır. Beyitte bir güzelden bahsedildiği düşünülecek olursa yüz güle, göğüs beyazlık bakımından yasemine, sürmeli göz nergise, yüzdeki tüyler çimene, ağız goncaya, anber kokulu saçlar ise sümbüle benzetilmiş denilebilir. Diğer açıdan bahçenin bir güzel olarak hayal edilmesi söz konusuysa gülün bu güzelin yüzüne, yaseminin göğsüne, nergisin gözüne, çimenin yüzündeki tüylere, goncanın ağızına, sümbülün anber kokulu kıvrıcık saçlarına benzetildiği düşünülebilir. Beyitte sıralanan kavramlar arasında teşbih-i belîğ vardır. Sümbül kokusu ve şekli bakımından "ca'd-ı mu'anber" olarak nitelendirilmiştir.

5. Yazdurup müşg ile boynuna hamâ'il takdı

Kendüye itmek için halkı musahhar sümbül

(Sümbül insanları kendisine bağlamak için miskle muska yazdırıp hamayil olarak boynuna taktı.)

"Hamâil/hamâyil" muska anlamındadır. Muska zararlı etkilerden korunmak veya istenilen bir şeyi elde etmek vb. nedenlerle kullanılan çeşitli nesnelere, kâğıt üzerine yazılan dua veya tılsımlardır. Beyitte sümbül güzel kokusu nedeniyle miskle muska yazdırıp boynuna takan bir kişiye benzetilerek kişileştirilmiştir. Şaire göre sümbül insanları kendisine bağlamak ve hükmü altına almak için miskle muska yazdırıp boynuna asmıştır. Burada misk, safran, gül suyu vb. bazı maddelerle muska yazılması âdetine işaret edilmiştir. Sümbülün koyu mor rengi ve kokusu miskle muska yazması gibi düşünülmüş, sümbülün minik çiçekleri de muska gibi düşünülmüş olmalıdır. İnsanları kendisine râm etmesinden söz edildiğine bakılırsa burada şirinlik mukasından söz edildiği düşünülebilir (Şahin, 2011: 471).

Bu beyitteki sümbül ve büyü-tılsım imajı Riyâzî, Tecellî ve Refî-i Kâlâyî'nin beyitlerinde de karşımıza çıkar. Riyâzî *Ocağı sanma girüp dâireye yakdı bahûr / Kendüye itse n'ola halkı musahhar sümbül* (Aydemir, 2002: 159/b.14) beytinde sümbülün güzel kokusunu onun insanları kendisine râm etmek için büyü, sihir maksadıyla buhur yakmasına benzetmiştir. Beyitte cin, ruh çağırma vs. gibi durumlarda kişinin zarar görmemek için bir daire çizip içine girmesi âdetine gönderme yapılmıştır. "Ocak" ateş yakılan yer anlamındadır. Diğer yandan "bahûr" ile "ocak" kavramlarının birlikte kullanılmasıyla halk arasında şifacılık, nazar, tütsü vb. konularda bilgisi olan ve nesilden nesile bu bilgiyi aktaran aile/soy anlamının çağrıştırdığı düşünülebilir. "Ocak" yurt, yuva, fide ya da ağaç dikmek için açılan çukur gibi beyitteki kavramlarla çağrışım içinde düşünülebilecek pek çok manaya da gelir. Ancak temelde şair sümbülü veya bahçedeki sümbül kümesini duman veya kül gibi düşünerek "ocak" kavramını kullanmış olmalıdır. Bu nedenle "(Orası) ocağı zannetme, sümbül daireye girip insanları kendisine bağlamak için buhur yakmıştır" denilmiştir. Gerek Riyâzî gerekse Bâkî'nin beyitlerinde çizilen tablo sümbülün güzel kokusu, rengi ve şeklinden hareketle geliştirilmiş görünmektedir. Her iki beytin ikinci mısraı arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir.

Tecellî'nin *Yaraşur 'âlemi başdan başa teshîr itse / Seyf-i i'câz ile mânend-i Sikender sümbül* (Deniz, 2005: k.4/23) beytinde yeşil yaprakları şekil bakımından kılıca benzetilen sümbülün İskender gibi mucizevi kılıcıyla dünyayı baştanbaşa etkisi altına almasının yaraşacağı dile getirilmiştir. Burada kılıçla büyü yapılması âdetine işaret edilmekle birlikte İskender ve tılsım-büyü arasındaki ilişkiye de çağrışım yapılmıştır. Nitekim Halife Mu'tasım Billâh Ammûriye Kalesi'ni fethettiğinde (223/838) buradaki Antiokos Manastırı'nda bir sandık bulunduğu ve Büyük İskender'e ait olduğu tahmin edilen bu sandıktan Hermes'e dayanan bir kitap çıktığı ve bazı bölümlerinde tılsımdan bahsedilen bu kitabın Belinus tarafından Aristo'ya, onun vasıtasıyla da İskender'e ulaştırıldığı belirtilmektedir.

(Çelebi, 2012: 92). Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinde geçen *Şâh İskender Azâyımdan-ıdı / Cinn teshîrinde da'vet-hân-ıdı* (Akdoğan, (e-kitap): b.4145) beyti de İskender'in sihir-büyü ile ilgisini destekler niteliktedir. Beyitte ilk bakışta İskender'in kılıcıyla dünyanın pek çok yerini fethetmesi kastedilmekle birlikte bu konulara da işaret edildiği anlaşılmaktadır. Sümbül ve İskender arasındaki bu benzetme ilgisi sümbülün çiçek kısmından değil de yaprak kısmından hareketle ortaya konduğu için beyti farklı kılmaktadır. Bu durum büyü-tılsım imajının Tecellî'nin beytinde bir adım daha ileri götürülerek orijinal bir benzetme yakalanmasının işareti sayılabilir.

Refî-i Kâlâyî'nin *Künc-i gülşende yakıp yine bahûr-ı Meryem / Bir perî-rû sanemi itmege da'vet sümbül* (Alpaydın, 2007: k.21/18) beytinde ise buhur yakılarak cin, peri, ruh vs. çağrılması âdetine (da'vet) işaret edilmektedir. Burada sümbül yine güzel kokusu nedeniyle gül bahçesinde "bahûr-ı Meryem" yakıp peri yüzlü bir güzeli davet etmektedir. Bugün sıklamın adı verilen çiçeğin karşılığı olduğu düşünülen bahûr-ı Meryeme de güzel kokulu bir çiçek olması bakımından beyitte yer verilmiştir.

6. Sahn-ı gül-zâra gelüp eyledi arz-ı dîdâr

Jâlelerden takınup gûşına gevher sümbül

(Sümbül çiy tanelerinden kulağına inci (küpe) takınup gül bahçesine gelerek yüzünü gösterdi.)

Beyitte bahar aylarında havadaki nemin yoğunlaşarak su damlacıkları hâline gelmesi sonucu oluşan çiy taneleri incilere benzetilmiş ve sümbül inci küpeler takarak gül bahçesine gelip kendisini gösteren bir güzele benzetilmiştir.

7. Beñzer ol bûy-ı dil-âvîz ile mûy-ı yâre

Başlar üzre n'ola ger eyler ise yir sümbül

(Sümbül o gönül alıcı kokusuyla sevgilinin saçına benzediğinden başlar üzerinde yer ederse buna şaşılmaz.)

Sümbülün en yaygın benzetileni saçtır. Beyitte saçlara güzel koku sürülmesinden hareketle özellikle kokusu bakımından sevgilinin saçına benzetilen sümbülün bu yüzden değer gördüğü ve başlar üzerinde yer ettiği belirtilmektedir. "Başlar üzerinde yer edinme" mecazen değer ve itibar görmeyi ifade etmenin yanında gül, sümbül gibi çiçeklerin eskiden süs maksadıyla başa, erkekler tarafından sarığa takılması âdetine işaret eder. Bu beyitteki ifadeler çok benzer bir söyleyiş Derzi-zâde Ulvî'nin kasidesinde de görülür. Ulvî sevgilinin saçına bütünüyle benzediği için sümbülün başlar üzerinde mesken ve yer tuttuğunu şu şekilde ifade eder: *Kâkül-i dilbere fi'l-cümle şebîh olduğu çün / Başlar üzre tutar mesken ü me'vâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/10). Görüldüğü üzere Bâkî, kokusu sevgilinin saçına benzediğinden sümbülün değer gördüğünü söylerken Ulvî özel bir durum belirtmeksizin yalnızca benzediği için değer gördüğünü ifade etmiştir.

Nev'î'nin beytinde de "sümbülün başlar üzerinde yer etmesi" durumu farklı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Şair kendi şiirini övmek amacıyla "Bu renkli şiir baş üzerinde götürülse buna şaşılır mı? Sümbül başlar üzerinde yer edinirse layıktır." anlamında *Götürülse n'ola baş üzre bu nazm-ı rengîn / Eylese başlar üzre yiridir câ sümbül* (Tulum, Tanyeri: k.30/28) beytini söylemiştir.

8. Yine gömgök tere batmış çıka geldi çemene

Nev-behâr irdi diyü virdi haberler sümbül

(Sümbül yine kan ter içinde çimene çıkagelerek ilkbaharın geldiğine dair haberler verdi.)

Yeri geldikçe ifade edildiği gibi sümbül, erken açan çiçeklerden biri olması bakımından ilkbaharın habercisi olarak gösterilir. Beyitteki benzetme ve hayalde hem erken açması hem de rengi bakımından konu edilmiştir. "Gömgök tere batmak" kan ter içinde kalmak, yorgunluktan ve terlemekten rengi mosmor kesilmek gibi anlamlara gelir. "Gömgök" kelimesi tek başına bir şeyin aşırılığını ifade etmede kullanılır. Ayrıca mosmor kesilmeyi de ifade eder (Şahin, 2011: 75-6). Beyitte uzun yollar katederek koşup gelmiş bir peyk mazmunu göze çarpmaktadır. Osmanlı posta teşkilatı görevlisi olan peykler uzun mesafeleri koşarak kat ederler ve bir yerden bir yere haber taşırlardı. Burada da sümbül koşmaktan kan ter içinde kalmış bir vaziyette çıkıp gelerek baharın geldiği müjdesini getiren bir peyke benzetilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, Sümbül Kasidesi şerhinde bu beyti benzetme yönleriyle birlikte açıklarken Bâkî'nin sümbülün ilk açılan çiçeklerden olmasını koşa koşa gelmeye, pembe ve mor rengini koştuktan kızarıp morarmaya, üzerindeki çiy tanelerini ise terlemiş olmaya benzettiği (Demirel, 2005: 36) şeklinde yorumlamıştır. Burada İlmî'nin Bâkî'nin bu beytindeki mısraları iki ayrı beytinde aynen kullandığı beytlere yer vermekte fayda vardır. Şairin aşağıdaki ilk beytinde "sümbül-düğme çözme" imajı da yine Bâkî'den alınmış görünmektedir. İlmî'nin kasidesinde peş peşe yer alan beyitler şu şekildedir: *Yine gömgök tere batmış çıkageldi çemene / Tâbdan tügmelerin çözdü ser-â-ser sümbül // Makdem-i goncaya gûyâ ki nevîd olmuşdur / Nev-bahâr oldu diyü virdi haberler sümbül* (Çetinkaya, 2003: k.23/16-17)

Gelibolulu Âlî'nin sümbül için peyk yerine casus benzetmesi yaptığı beyti de Bâkî'nin beytiyle söyleyiş benzerliği taşıması bakımından burada zikredilmeye değerdir. Âlî, *Salınup müjde-i nev-rûz ile mülk-i çemene / Dil gibi zâhir olup virdi haberler sümbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/2) beytinde sümbülün ilkbahar müjdesiyle çimen ülkesine salınup bir casus gibi ortaya çıkarak haberler verdiğini söylemiştir. Beytin çıkış noktası sümbülün ilkbaharın habercisi olmasıyla sivri ve yeşil yapraklarının dile benzetilmesi olmalıdır. Ancak "dil" burada esas itibarıyla casus anlamı taşımaktadır.

9. *Beden-i pâki neden böyle olurdu hoş-bû*

Olmasa müşg ü gül-âb ile muhammer sümbül

(Sümbül misk ve gül suyu ile yoğrulmuş olmasaydı temiz vücudu nasıl böyle güzel kokulu olabilirdi?)

Sümbülün güzel kokusunun misk ve gül suyuna bulanmasından kaynaklandığını söyleyen bu beyitte eskiden güzel kokmak için gül suyu ve misk kullanılması âdetine gönderme yapılmış ve sümbül kişileştirilmiştir. Ayrıca sümbülün doğal kokusu misk ve gül suyu sürünmesine bağlanarak hüsn-i talil yapıldığı söylenebilir. Beyitte “müşg” kelimesi yine sümbülün rengiyle ilişkilendirilmiştir. Bâkî, sümbülün gül suyu ve miskle yoğrulmuş olduğu için güzel koktuğunu söylerken Nev’î “Sümbül baştan ayağa misk ve gül suyuyla yıkansa dahi senin güzel kokulu saçlarına denk olamaz” diyerek muhatabını övmüştür: *Olmaz kâkül-i hoş-bûyuña hemtâ sümbül / Yunsa müşg-ile gülâb ile ser-â-pâ sümbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/20). Her iki beyitte de “misk ve gül suyu ile yoğrulma/yıkanma”dan söz edilmektedir. Ancak Bâkî'nin beytinde bu durum sümbülün güzel bir özelliği olarak verilirken Nev’î’de muhatabın karşısındaki eksikli durumunu ifade etmede kullanılmıştır.

10. *Var ise bencileyin ‘âşık-ı zâr olmuşdur*

Gök gök itmiş döğünüp cismini yir yir sümbül

(Sümbül galiba benim gibi feryat eden bir âşık olmuştur da dövünüp bedenini yer yer mosmor etmiştir.)

“Gök gök etmek” morartmak, mosmor etmek anlamındadır. Beyitte sümbül mor rengi nedeniyle dövünerek vücudunu yaralayan ve morartan aykırı bir âşığa benzetilmiştir. Eskiden bazı âşıklar aşktaki samimiyetlerini ispatlamak yahut ruhen arınmak için dövünerek veya ateşle dağlayarak vücutlarında yaralar açarlardı. Bilhassa Kalenderî gruplarında görülen bu davranış bazı seyyahların da dikkatini çekmiştir. Yazarı belli olmayan bir seyahatnamede Kalenderîlerin afyon ve esrar çekerek kendilerinden geçtikten sonra bu falanın, bu filanın aşkına deyip kollarına, bacaklarına, göğüslerine keskin bıçaklarla geniş yaralar açtıklarına dair kayıtlar vardır (*Türkiye'nin Dört Yılı*: 83-5). Derzi-zâde Ulvî'nin sümbülü sevgilinin saçının sevdasına düşerek çiy tanesi taşlarıyla dövünen bir âşık olarak nitelendirdiği *Zülfüñe ‘âşık-ı sevdâ-zede olmasa eger / Seng-i jâleyle döğünmez idi nigârâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/15) beytinde de aşkıdan dolayı dövünen bir âşık imajı bulunmaktadır. Bâkî'nin beytinde sümbülün “dövünme”sinin ne şekilde olduğu belirtilmemekle birlikte Ulvî'nin beytinde çiy tanesi taşlarıyla olduğu belirtilerek daha açık bir tablo çizilmiştir. Âşıklık imajı Nev’î’de ise dövünme yerine yaka yırtma/göğüs paralama şeklinde işlenerek *Şevk-ile sînesini itmez idi yir yir çâk / Olmasa bencileyin ‘âşık-ı şeydâ sümbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/24) denilmiştir. Sümbülün yakasını yırtması açılmış hâlde bulunan

minik çiçeklerinden kinayedir. Bâkî ve Nev'î'nin beyitlerinde "âşık-ı zâr"a karşılık "âşık-ı şeydâ" kullanılırken "bencileyin" ve "yir yir" tabirlerinin ortak olduğu dikkati çekmektedir.

11. *Aşk sevdâlarına ugramasa kalmaz idi*

Mûy-ı jülîde ile bir ten-i lâgar sümbül

(Sümbül aşk sevdasına uğramasa böyle saç başı karmakarışık ve cılız kalmazdı.)

Bir önceki beyitte yer alan "sümbül-âşık" imajı bu beyitte de devam ettirilmiş ve bu kez sümbül için aşktan dolayı saç başı dağınık ve çok zayıf bir âşık benzetmesi yapılmıştır. Sümbülün dağınık saça benzeyen yapısı ve ince görüntüsü aşk sevdasına düşmesine bağlanarak bir hüsn-i talil yapılmıştır. "Lâgar" kelimesiyle burada çiçek/tane sayısı az olan bir sümbülden söz edildiği düşünülebilir. Hâkim Mehmed Efendi'ye ait şu beyitte de sümbül Sultan Mahmud'un atının nalının hasretiyle hilale dönmüş olduğu için âşığın zayıf bedeni gibi ince ve güçsüz olmuştur: *Hasret-i na'l-i semend ile hilâl olmuşdur / Hey'et-i cism-i za'îfüm gibi lâgar sümbül* (Çakırcı, 2006: k.6/30). Gelibolulu Âlî (Aksoyak, (e-kitap): k.29/6) ve Haşmet (Arslan, Aksoyak, 1994: k.21/48) de sümbül için "lâgar" kelimesini kullanmışlardır. Ancak onların beyitlerinde âşıklık imajı bulunmamaktadır.

12. *Yine Fir'avn-ı şitâ ceşşine Mûsâ-mânend*

Eyledi elde 'asâsını bir ejder sümbül

(Sümbül yine Musa gibi kış Firavunu'nun ordusuna elindeki esasını bir ejderhaya dönüştürdü.)

Hız. Musa kıssasına telmih yapılan beyitte kış çetin geçen bir mevsim olduğu için zulmü temsil eden Firavun'a ve onun taraftarlarına benzetilmiştir. Sümbül ise kış mevsiminin bitip baharın geldiğinin habercisi olarak Firavun'a galip gelen Musa ve onun yılanı dönüşen esasını gibi düşünülmüştür. Bilindiği üzere Hz. Musa Firavun'a Allah'ın tek ilah olduğunu tebliğ etmek için gönderildiğinde Firavun kendisinden başka ilah edinirse onu hapse atacağını söylemiştir. Hz. Musa kendisine açık bir delil gösterse bile yine de böyle mi olacağını sorduğunda, ondan eğer doğru sözlü ise bir delil göstermesini istemiştir. Bunun üzerine Hz. Musa elindeki asayı yere bırakmış ve asa yılanı dönüşmüştür. Firavun bu olay karşısında onun büyücü olduğuna hükmederek kendi büyücülerini çağırmış ve Hz. Musa ile aralarında bir müsabaka düzenlenmiştir. Firavun'un sihribazları atacıkları şeyleri yere atmışlar ve üstünlük sağlayacaklarına inanmışlardır. Hz. Musa da elindeki esasını yere atmış, asa bir yılan/ejderha olup onların yere attıklarını yutmuştur. Bu olay Kurân-ı Kerim'de Şuara suresinde anlatılmaktadır (Kur'an, 27/1-68). Sümbülün Hz. Musa kıssasına telmih yapılarak böyle mucizevi bir olayla birlikte anılması, her ne kadar sürekli karşılaşıldığından kanıksanmış ve sıradanlaşmış olsa da kıştan sonra tabiatın yeniden canlanarak yeşermesi ve bir çiçeğin açmasının da en az bu olay

kadar mucizevi olduğuna işaret sayılabilir. Sümbül ve ejder arasında renk ve şekil bakımından ilişki kurulmuş olmalıdır.

Hız. Musa kıssası ve yılan benzetmesi Derzi-zâde Ulvî ve Şihâbî'nin beyitlerinde de geçer. Ulvî *Nâ-gehân eyledi destinde 'asâsın ejder / Olsa Fir'avn-ı şitâya n'ola Mûsâ sünbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/3) derken Bâkî ile tamamen aynı benzetmeleri kullanmıştır. Şihâbî de *Gösterür mu'ciz-ile geh yedi başlu su'bân / N'ola dirsem ki olupdur yed-i Mûsâ sünbül* (Yıldız, 1999: k.24/17) beytinde sümbülü Musa'nın yedi başlı ejderha gösteren eli olarak hayal etmiştir.

Musa kıssasına telmih taşımaksızın yalnızca sümbül ve ejder benzetmesi de Tecellî ve Haşmet'in beyitlerinde yer alır. Tecellî *Halka-ber-halka-i kâkül gibi şûr-efgen iken / Çeşm-i halka görünür heft-ser-i ejder sünbül* (Deniz, 2005: k.4/11) diyerek sümbülün insanların gözüne yedi başlı ejderha gibi görüldüğünü, Haşmet ise *Alır 'itriyyeti hulkından ezâhir-i bahâr / Zehr-i kahrından olur ejder-i heft-ser sünbül* (Arslan, Aksoyak, 1994: k.21/21) demekle çiçeklerin kokularını memduhunun ahlakından aldığını, sümbülün de onun kahrının zehiriyle yedi başlı ejderha olduğunu ifade eder.

13. Nev- 'arûs-ı çemene mâşitadur fasl-ı behâr

Kim anuñ hâme-i müşgînine beñzer sünbül

(Bahar mevsimi çimen yeni gelininin süsleyicisidir; sümbül de onun misk renkli kalemine benzer.)

"Meşşâta" gelini süsleyen ve onun makyajını yapan kişidir. Beyitte bahar mevsimi, çimenliği/bahçeyi yeşillik ve çiçekle doldurarak süslediğinden bir meşşataya benzetilmiştir. Bahar meşşatasının süslediği yeni gelin ise çimen(lik)dir. Sümbül de bu meşşatanın süsleme amacıyla kullandığı misk renkli kalemidir. Sümbülün rengi misk renkli kalem benzetmesine yol açmıştır. Nev'î'de de sümbül ihsan meşşatasının süslediği bir geline/güzele benzetilmiştir: *Kılmasa zîver eger mâşita-i ihsânı / Bulmaz-idi bu kadar çihre-i zîbâ sünbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/11)

14. Sâkıyâ zevrakı sür bâd-ı behâr esdi yine

Sebze-zâr oldı yem-i ahdar u lenger sünbül

(Ey sâkî! Yine bahar rüzgârı esti, (gemiye benzeyen) kadehi sür. (Bu hâliyle) çimenlik yeşil denize ve sümbül çipaya benzedi.)

Beyitte bir bahar havası tasvir edilmektedir. Bahar işret mevsimidir. Bu bakımdan şarap sunacak olan sâkîden kadehleri getirmesi istenmektedir. "Zevrak" hem gemi hem de şarap kadehi anlamına gelir ve şairler bu kelimeyi bu beyitte olduğu gibi her iki anlamını da çağrıştıracak biçimde kullanırlar. Tahirü'l-Mevlevî zevrakın gemiye benzer bir kadeh türü olduğunu ifade eder (Demirel, 2005: 38). Tatlı tatlı esen bahar rüzgârı işret için ideal olan mutedil havayı sağladığı gibi geminin rüzgârla yürüyüp yön bulmasını da sağlayacaktır. Çimenlik rengi bakımından

denize, sümbül de gemiyi yerinde sabitlemeye yarayan demire benzetilmiştir. Beyitte zevrak, bâd, yem-i ahdar ve lenger kelimeleri arasında tenasüp vardır.

Sümbül-lenger benzetmesi şairler tarafından oldukça tutulmuş olmalı ki Gelibolulu Âlî, Şihâbî, Tecellî, İlmî ve Haşmet dâhil olmak üzere beş şair daha bu benzetmeyi kullanmıştır. Bunların hepsinde de istisnasız çimen denize benzetilmiştir. Şihâbî ve Gelibolulu Âlî çimen-deniz, sümbül-lenger benzetmesi yanında kadeh-gemi ilişkisini de beyitlerinde kullanarak Bâkî'nin beytine en yakın tabloyu çizmiştir. Şihâbî çimeni yeşil denize, gül kadehini gemiye, sümbülü de onun lengerine benzettiği *Yem-i ahdar çemen ü zevrâkıdur keştî-i gül / Kim anun lengerine benzedi şeklâ sünbül* (Yıldız, 1999: k.24/20) beytinde Bâkî'nin "zevrak" kelimesi üzerinden yaptığı söz oyununu "keştî" kelimesini de ekleyerek yapmıştır. "Keştî" kelimesi "zevrak" gibi hem kadeh hem gemi anlamı taşır; bu beyitte "keştî" kadeh anlamında kullanılmıştır. Gelibolulu Âlî de *Gerçi kim yelken açar zevrakı zerrîn-kadehüñ / Biragur turma çemen bahrına lenger sünbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/3) beytinde zevrak-kadeh ilişkisini oldukça estetik biçimde "zerrin-kadeh" adı verilen çiçek üzerinden yapmıştır. Nergisin bir çeşidi olan bu çiçek halk arasında zerenkadı olarak da bilinir.

15. Sahn-ı gülşende yatupdur gice var ise meger

Ki takınmış seherî başına güller sünbül

(Sünbül gece gül bahçesi avlusunda yatmış olmalı ki sabahleyin başına güller takınmıştır.)

Beyitteki tasvir sümbülün sabahleyin bahçede çiçeklerini açmış hâldeki görüntüsünden yola çıkarak çizilmiş olmalıdır. Beyitteki "var ise" ibaresi galiba anlamına gelir. Burada Bâkî'nin tam da kendi üslubuna yaraşır şekilde sezdirmeden beytin içine bir sahne sıkıştırdığı sezilmektedir. Beyitte içmiş bir hâlde gece bahçede sabahlayan bir sarhoş mazmunu vardır. Bu sarhoş kişi sabah uyandığında başını güllerle süslemiş hâldedir. Şairin gözünde sümbül, dalında açmış olan minik çiçekleriyle âdeta böyle bir kişiyi anımsatmaktadır. Bu sahnenin bir benzeri diğer sümbül kasidelerinde bulunmamaktadır. Ancak Bâkî'nin sezdirmeden söylediğini Necâtî Bey ve Kalkandelenli Mu'îdî gazellerinin bir beytinde açıkça söylemiş ve böyle bir âdetin var olup olmadığı konusundaki şüpheyi gidermişlerdir: *Almışam her lâle-haddüñ başuma gavgâsını / Dönmüşem şol meste kim güllerle ser zeyn eylemiş* (Tarlan, 1963: g.252/6); *Şevküñ ile dâglar yakmış Mu'îdî başına / Mest-i câm-ı 'ışk olup güllerle ser zeyn eylemiş* (Tanrıbuyurdu, (e-kitap): g.188/7)

Sümbülün sarhoş bir kişiye benzetilmesi sümbül kasideleri içinde Nev'î ve Tecellî'ye ait olanlarda bulunmaktadır. Nev'î'nin beyti yine canlı bir sahneyi sergilemesi bakımından burada zikredilmeye değerdir. Şair, *Bezm-i gülşende olur mıydı perîşân-destâr / Mest olup itmese ezhâr ile gavgâ sünbül* (Tulum, Tanyeri,

1977: k.30/6) diyerek sümbülün sarığının dağılık olmasını sarhoş olup diğer çiçeklerle kavgaşmasına bağlamıştır.

16. *Bürüdi kendiniñ etrafını bâl ü per ile*

Yine tâvûs-sıfat cilveler eyler sümbül

(Sümbül kendi etrafını kanat ve tüylerle süsleyerek yine tavus kuşu gibi dolanmaktadır.)

Bahçelerde süs hayvanı olarak beslenen tavus kuşu tüylerinin güzelliği ile bilinir. Kanatlarını açtığı anki hâli oldukça estetik olan bu hayvanın bahçelerde dolaşmasına işaretle "cilveler eyle-" tabiri kullanılmıştır. Beyitte sümbülün çiçeklenmiş hâli kanatlarını açmış bir tavus benzetmesine yol açmıştır.

17. *Yine ferrâş-sıfat destine cârûb almış*

Ki ide hidmet-i hâk-i der-i dâver sümbül

(Sümbül, (Mehmed) Efendi'nin kapısının eşiğine hizmet etmek amacıyla ferrâş gibi yine eline süpürge almış.)

Bu beyit 16 beyitlik nesib kısmından sonra kasidenin girizgâh beytidir. Bâkî sümbülü, kasidesini sunduğu hocası Karamanlı Mehmed Efendi'nin hizmetkârı gibi düşünmüştür. Yaymak, döşemek anlamındaki "ferş" kelimesinden türetilen "ferrâş" sarayda veya cami, imaret gibi binalarda temizlik işleriyle uğraşan, ayrıca saray görevlileri arasında çadır kuran, döşeyen görevlilere verilen isimdir. Ferrâş padişaha yakın olan hizmetkârlardandır. Beyitte sümbül Bâkî'nin hocasının hizmetini yapmak üzere eline süpürge almış olan bir ferrâşa benzetilmiştir. Bu hayalin temelinde sümbülün şekil bakımından süpürgeye benzetilmesi yatmaktadır. Burada sümbülün ferrâşa benzetilmesi sarayda bilhassa esmer tenli hizmetkârlara sümbül adının konmasını da hatırlatmaktadır. Benzeri bir tablo Bosnalı Sâbit'te daha açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Memduhunu "Hümâ-sâye" olarak tanımlayan şair *Ol Hümâ-sâye ki bir hindü-yı cârû-keşidür / Adını bâğçe hüddâmı komışlar sümbül* (Karacan, 1991: k.8/20) diyerek adını bahçe hizmetçisi koydukları sümbülü o gölgesi Hümâ gibi olan kişinin Hintli bir süpürgecisi olarak nitelendirmiştir. Bir sonraki beyitte de *Ol ki carûbî-i meydânına şâyân olsa / Per-i 'Anka kadar olurdu muvakkar sümbül* (Karacan, 1991: k.8/21) denilerek aynı tablo devam ettirilmiş ve "Sümbül onun meydanının süpürgecisine layık olsa Ankâ kanadı kadar değerli olurdu" denilmiştir. Sümbülün süpürgeye benzetildiği bir beyit Tecellî'nin bir na't örneği olan sümbül kasidesinde de bulunmaktadır. Şair *Bunca yıldan berü cârûb-ı der-i devletidür / Olsa rif'atde n'ola 'arşa berâber sümbül* (Deniz, 2005: k.4/25) diyerek sümbülün Hz. Peygamberin devletinin kapısının süpürgesi olduğu için yücelikte arşa denk olduğunu ifade etmiştir.

Buraya kadar olan kısımda yüceltilerek çeşitli benzetmelere konu edilen sünbül, bu beyitten itibaren memduhu yüceltmek için daha değersiz kişi ya da unsurlara benzetilecektir. Sünbül yüceltilse bile artık memduha bağlı olarak bir değere sahip olacaktır. Onun kapısının süpürgeçiliğini yapma, ona hizmet etme vb. özelliklere sahip olursa yücecek hatta belki bu payelere erişmeye layık bile olamayacak şekilde betimlenecektir.

18. Fâzıl-ı dehr Mehemmed Çelebi kim eflâk

Bâg-ı fazlında tokuz dânelü bir ter sünbül

(Felekler zamanın faziletliyelerinden olan Mehmet Çelebi'nin erdemlerinin bahçesinde dokuz taneli taze bir sünbül gibidir.)

Batlamyus'tan gelen eski astronomi anlayışında felekler iç içe geçmiş yedi halkadan oluşuyordu. Bu yedi gök katmanının her birinde bir gezegen bulunduğu farzediliyordu. Gökyüzünün kimi zaman dokuz kat olarak zikredilmesi bu yedi kattan sonra sekizinci gökte sabiteler göğünün, onun üzerinde de atlas feleğinin bulunduğu kabul edilmesindedir. Bâkî, yüceliği temsil eden gökyüzünü hocası Mehmed Efendi'nin yanında henüz yeni büyümeye başlamış dokuz taneli bir sünbülle eşdeğer tutmuştur. "Dâne" kelimesiyle burada sünbülün sapı üzerindeki minik çiçekler kastedilmektedir. Bu çiçeklerin sayıca çok olması sünbülün güzelliğini ve kalitesini artırır. Feleklerin dokuz taneli, yeni açmaya başlamış ve fazla çiçeği olmayan bir sünbül olarak gösterilmesi memduhu yüceltmek içindir.

Bâkî gibi felekleri sünbüle benzeten Gelibolulu Âlî *Nüh felek gülşen-i 'ömründe ola sal-be-sal / On iki dâne otuz dânelü hoşter sünbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/41) beytinde dokuz feleğin memduhunun ömür bahçesinde yıldan yıla on iki tane otuz taneli güzel sünbül olmasını dilemektedir. "On iki tane otuz taneli sünbül" yıl içindeki on iki aydan her birinin otuz gününe işaret olsa gerektir. Burada şair sünbülün tanelerinin her yıl artmasına da çağrışım yaparak memduhunun ömrünün uzun olması için dua etmektedir. Sünbül-felek benzetmesinin bulunmadığı ancak dokuz taneli sünbül imajının olduğu İlmî ve Bosnalı Sâbit'e ait şu beyitler de farklılığın görülebilmesi açısından buraya alınabilir. Sâbit *Çemen-i vâsfına nüh beyt ile bu tâze gazel / Oldı gûyâ ki tokuz lûleli bir ter sünbül* (Karacan, 1991: k.8/36) beytinde kasidesinin tegazzül kısmındaki dokuz beyite işaretle gazelini dokuz taneli/çiçekli bir sünbüle benzetmiştir. Burada dikkati çeken Sâbit'in "dâne" yerine "lûle" kelimesini kullanmasıdır. İlmî de *Çıksa nüh dânesinün nefhası nüh tâka revâ / Bûy-ı pâkîze ile oldı çü 'anber sünbül* (Çetinkaya, 2003: k.23/28) diyerek temiz kokusuyla amber gibi olan sünbülün dokuz çiçeğinin kokusunun dokuz kubbeye çıkmasının yaraşacağını dile getirmiştir.

19. *Olamaz reh-güzeri hâkine hem-pâ 'anber*

İdemez turrasına kendüyi hem-ser sümbül

(Amber onun geçtiği yolun toprağına eş olamayacağı gibi sümbül de kendisini saçına denk göremez.)

Methiye bölümünün gereği olarak memduhunu yüceltmeye devam eden şair bu kez sümbül ile birlikte ambere aynı beyit içinde yer vermiş ve onları hocasının yanında değersizleştirmiştir. Buna göre güzel kokuların en değerlilerinden olan amber onun yolunun toprağı bile olamayacak durumdadır. Sümbül de her ne kadar saç benzetilirse de onun saçlarına denk olamayacak hâldedir. Burada övülen kişi hocası olduğu hâlde şairin onu bir sevgili imajı oluştururcasına övmesi klâsik şiirin geleneksel söyleyiş yapısı içinde muhatap kim olursa olsun aynı kalıplar içinde tarif edilerek övülmesi ve anlatılmasından kaynaklanmaktadır.

20. *Geldi bir Hindû-yı bî-çâre-sıfat işigüne*

Garazı bu ki kapuñda ola çâker sümbül

(Sümbül kapıda hizmetkâr olmak amacıyla zavallı bir Hintli gibi eşiğine geldi.)

17. beyitte sümbülü memduhunun eşiğinin ferrâşı olarak nitelendiren Bâkî bu kez sümbülü onun kapısına gelip kulu olmak isteyen Hintli bir garibana benzetmiştir. Sümbülün mavimsi mor rengi bir Hintli gibi düşünülmesine yol açmıştır. Osmanlı sarayında Hintli veya Afrika kökenli siyahî kişilerin hizmetkâr olarak istihdam edildiği bilinmektedir. Tahirü'l-Mevlevî bu beyti açıklarken İran'da genellikle Hintlilerin görevlendirildiğini hatta bu kişilerin sarayların ve büyük konakların damlarında geceleri nöbet bekledikleri için "Hindû-yı bâm" olarak isimlendirildiklerini belirtir (Demirel, 2005: 41). Bu tabir beyitlerde de sıkça geçer. Ayrıca bu kişilere ten renklerinin esmer olması dolayısıyla Sümbül ismi de verilebiliyordu. Beyitte buna da işaret olduğunu söylemek mümkündür. Bâkî'nin beytinde yalnızca çağrışım yoluyla akıllara gelen bu gerçek Gelibolulu Âlî'nin sümbül kasidesindeki *'Anberîn zülfine bir hâdim-i Hindû'dur kim / Âstânında aña nâm ile dirler sümbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/21) beytinde açıkça görülebilir. Şair sümbülü, memduhunun amber renkli/kokulu saçlarının bir hizmetkârı olarak hayal ederek onun Sümbül adıyla anıldığını eklemiştir. Sürûrî'nin *Bir siyeh-çerde gulâm-ı Habeşî-hey'et idi / Kıldı sultân-ı güle kendüyi çâker sümbül* (Batur, 2002: k.20/2) beytinde de benzeri bir tablo bulunmaktadır. Sümbül esmer tenli Habeşli bir köleyken gül sultanının hizmetine girmiştir. Şairin nesib kısmında sümbülü güle kıyasla daha aşağı konumda göstermesi Bâkî'nin yaklaşımına göre farklı bir durumdur. Nitekim Bâkî sümbülü kasidesinin nesib kısmında daima güzel ve olumlu benzetmeler içinde ele almıştır.

Hintli benzetmesiyle birlikte esmerlik vurgusu Hâkim Mehmed Efendi, Riyâzî, Şihâbî, Tıflî ve Sümbül-zâde Vehbî'nin kasidelerinde de görülür. Hâkim Mehmed

Efendi'nin üç ayrı beytinde bu benzetmeye yer verdiğini de eklemek gerekir. Ancak Bâkî'nin beytine en yakın söyleyişe sahip olanlar Âlî ve Sürûri'ye aittir.

21. *Bâg-ı lutfuñda meh ü mihr iki ahkar nergis*

Keremüñ gülşenine sünbüle kem-ter sünbül

(Senin lütfunun bahçesinde ay ve güneş iki hakir nergis, cömertliğinin gül bahçesine ise Başak burcu değersiz bir sümbüldür.)

Beyitte şairin memduhunu övmek amacıyla yüceliğin sembolü olan gök cisimlerini ve burçları konu ettiği görülmektedir. Burada Mehmed Çelebi'nin lütfu, iyiliği ve cömertliği övülmektedir. En parlak iki gök cismi olan ve biri geceyi, diğeri gündüzü aydınlatan ay ve güneş onun lütfunun bahçesindeki çelimsiz, bayağı bir nergis çiçeğine benzemektedir. Cömertlik ve ikramının bahçesinde ise Başak burcu değersiz bir sümbül gibidir. "Sünbüle" ve "sünbül" kelimeleri arasındaki lafız benzerliği ile sümbülün dalındaki çiçek taneleriyle bir salkımı andırması bakımından Başak burcu ile sümbül arasında sıkça ilgi kurulur. Başak burcu ve sümbül çiçeği arasında astrolojik bir ilgi olması da ihtimal dâhilindedir. Beyitteki söyleyişe benzer ifadeler Derzi-zâde Ulvî'nin kasidesinde de yer alır. Ulvî, *Gül-i gülzâr-ı kerem hazret-i Molla Çelebi / Nüh felek gülşen-i cûdında bir ednâ sünbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/12) dediği beytinde hocası Vusûlî Mehmed Çelebi'yi cömertlik gül bahçesinin gülü olarak nitelendirerek dokuz kat feleği onun cömertliği gül bahçesindeki değersiz bir sümbüle benzetmiştir. Her iki beyitte de benzeri ifadelerle memduhun cömertliğinin övülmesi dikkat çekicidir.

22. *Bûy-ı hulkuñla güzâr eylemese bâga nesim*

İdemez halk dimâgını mu 'attar sünbül

(Rüzgâr ahlakın ve huyunun kokusuyla bahçeden geçmese, sümbül insanların dimağını kokulandıramaz.)

Sümbül güzel kokusuyla bilinen bir çiçektir. 16. Yüzyılda resmi bir görevle Osmanlı'ya gelen Oqier Ghislain de Busbecq Edirne-İstanbul yolu üzerinde gördüğü çiçekleri anlatırken nergis ve sümbülün bolluğundan ve onların olağanüstü kokularından söz eder. Öyle ki bu çeşit güzel kokuya alışık olmayanlarda bu kokunun baş ağrısı bile yapabileceğini söyler (2002: 356-7). Beyitte Bâkî sümbülün bu denli güzel ve keskin kokuya sahip olmasını hocasının ahlakının kokusuna bağlar. Rüzgâr onun ahlakının güzel kokusuyla bahçeden esip geçmese sümbülün kokusu insanların dimağlarına ulaşır onları kokulandıramayacaktır. Diğer bir deyişle sümbül güzel kokusunu Mehmed Efendi'nin güzel ahlakından alır (hüsn-i talil). Beyin, zihin gibi anlamlara gelen "dimâg", beyinde kokunun algılandığı yer olarak kabul edilir ve bu yüzden şiirde sıkça "bûy" kelimesiyle birlikte kullanılır. Öte yandan huy ve ahlak anlamına gelen "hulk" kelimesi aynı zamanda Arap yarımadasında safran ve birtakım maddelerle karıştırılarak elde edilen bir çeşit güzel kokudur. "Bûy" kelimesi ile birlikte kullanılması bundandır.

Koku ve huy arasındaki bir diğer ilgi ise her ikisinin de görünmeyen ama hissedilen bir şey olmasından kaynaklanır. Güzel huy zamanla tavır ve davranışlar yoluyla hissedilip anlaşılır (Şentürk, 2013: 470).

23. *Bulsa bârân-ı sehâñ ile eger neşv ü nemâ*

Kad-i bâlâ çeke mânend-i sanavber sümbül

(Sümbül senin cömertliğinin yağmuruyla büyüüp yetişse çam ağacı gibi boy atar.)

Sanavber klasik edebiyatta boya benzetilir. Memduhunun cömertliğini övmek üzere Bâkî sümbülü onun cömertliğinin yağmuruna ihtiyaç duyan bir çiçek olarak resmetmiştir. Sümbül uzunca fidanlar üzerinde bulunan çiçeklere ve ağaçlara nispetle toprağa yakın bulunan ve bir anlamda ayaklar altında dolaşan bir çiçektir. Şairler zaman zaman şiirlerinde sümbülü bu şekilde ayaklar altında yatan bir çiçek olarak tanımlarlar. Böyle bir tabloya Bâkî'nin bir gazelinde sevgilinin saçının yanında sümbülün değersizliğini ifade etmek üzere söylenmiş olan şu beyitte rastlanır: *Ayıklarda kalur sümbül o zülf-i nîm-tâb-âsâ / Saçunla bahs iderse başa çıkmaz müşg-i nâb-âsâ* (Küçük, 1994: g.2/1). Aynı şekilde Sümbül-zâde Vehbî'nin sümbül kasidesinde geçen *Ayak altında yatar sebze-i bigâne gibi / Ziver-i gûşe-i destâr iken ekser sümbül* (Yenikale, (e-kitap): k.42/54) beytinde sümbülün bir ara sarık kenarında süs iken şimdi ayaklar altında yattığı söylenir. Burada "ayak" kelimesi kafiye, uyak anlamı da taşınması bakımından sümbülün şiirin mısralarının sonlarında yer almasına da işaret edildiği düşünülebilir. Netice olarak sümbül bilhassa sevgili veya memduh karşısında değersiz ve bodur bir çiçek olarak tarif edilir. Bâkî'ye göre eğer sümbül Mehmed Efendi'nin cömertliğinin bulutuyla serpilip yetişse böyle ayaklar altında kalmaktan kurtulacak ve sanavber gibi boy atacaktır.

24. *Ebr-i cûduñdan eger irse nem-i in 'âmuñ*

Bitüre hâre gül ü lâle vü mermer sümbül

(Cömertliğinin bulutundan nimetlendirme yaşlığı erişse katı taşlar gül ve lale, mermer de sümbül bitirir.)

Muhatabının cömertliğini övmeye devam eden şair bu kez onun cömertliğinin bulutundan bir nebze yaşlık erişse kayaların gül ve lale, mermerlerin de sümbül bitireceğini söyler (mübalağa). Yağmur toprağı yeşertir; Mehmed Efendi'nin cömertliği daha da ileri giderek taş ve mermer üzerinde çiçekler açmasını sağlar. Beyitteki ifade mübalağalı olmakla birlikte bazı mimari yapılarda taş ve mermerler üzerine çiçek motifleri işlenmesini de akla getirmesi bakımından özellikle sarf edilmiş gibidir.

25. *Ger tokınsa nefes-i lutf u dem-i ihsânuñ*

Gidere dûd-ı kebûdı vire âzer sümbül

(Eğer senin ihsanının nefesi ve lütfunun esintisi dokunsa sümbül dumanını giderip ateş çıkarır.)

Sümbül mavimsi mor rengiyle dumana sıkça benzetilir. Beyitte sümbülün dumanını gidermesi, renginin değişmesine işaret olsa gerektir. Şair memduhunun lütf ve ihsanının nefesi ve esintisi değiştiğinde sümbülün özünün dahi değişeceğini iddia eder. Sümbülün mavi, mor, beyaz ve kırmızı gibi çeşitlerinin olduğundan söz edilir (Hayati, 1266: 71). İbn-i Sînâ siyah Hint sümbülünün kırmızı olandan daha iyi olduğunu söyler (2003: 449). Klâsik şiirde ise sümbül klişe olarak mor ve duman rengindedir. Sümbülün gök renkli dumanını giderip ateş vermesi, mor renginden kırmızı rengine dönüşmesi olmalıdır. Bunu ancak Mehmed Efendi'nin lütf ve ihsanının nefesi gerçekleştirecektir. Bâkî bu durumu "nefes", "dem", "dûd" ve "âzer" kelimelerini kullanmak suretiyle sönmekte olan ateşin dumanını üfleyip körükleyerek ateşi alevlendirme işlemine de gönderme yaparak ifade etmiştir. Nefesin dokunduğu şeyleri değiştirmesi memduha atfedilen olağanüstü bir gücün varlığına da işaret eder.

26. *Nûr-bahş olsa eger bâga çerâg-ı lutfuñ*

Şem'-vâr eyleye etrafı münevver sümbül

(Lutfunun çerağı bahçeye nur saçsa sümbül mum gibi etrafı aydınlatır.)

"Nûr-bahş ol-" ışık saçmak, aydınlatmak anlamındadır. Şairin hocası bahçeye lütfunun çerağıyla nur saçsa sümbül mum gibi etrafı aydınlatacaktır. Önceki beyitlerde söylediklerinin bir benzerini farklı bir hayal kurgulayarak dile getiren şair, dikkat edilirse sümbülü memduhunun himmetine muhtaç bir varlık olarak resmetmektedir. Sümbülün durumunu değiştirmesi ancak methedilen kişinin lütfu ve keremiyle gerçekleşecektir. Sözü edilen değişimler olağanüstü nitelikte olduğu için bunu gerçekleştirecek olan kişiye/memduha da bu sayede olağanüstülük atfedilmektedir. Klâsik şiirde kaside nazım türünde gerek hakiki manada gerekse geleneği icra etmek adına kasidenin sunulduğu kişiden maddi veya manevi bir yardım ve himmet beklentisi içeren sözler sarfedilir. Burada methiye beyitlerinde sümbül metaforu altına şairin sezdirmeden kendisini koymuş olabileceği kaçınılmaz olarak akla gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle sümbülün memduhun lütf ve ihsanlarıyla hâli ve içinde bulunduğu durumun değişeceğinin ısrarla söylenmesi, hocasının manevi himmeti, sahip olduğu ilim ve faziletle Bâkî'ye ışık tutması, onu bilgi ve marifetle donatarak manevi bakımdan yol göstermesiyle hâlinin değişeceği ve böylece kendisinin de etrafa ışık tutacağı şeklinde okunmaya da uygun görünmektedir. Nitekim Tâhirü'l-Mevlevî bu kasidede Bâkî'nin hocasını övmek için onun ilminden, faziletinden ve kemâlinden bahsetmek yerine olmayacak birtakım şeylerle (muhâlât) tavsif etmesini garip gördüğünü dile

getirmiş ve bunun belki de “nev-zemin” yazmak hevesi olduğunu ifade etmiştir (Demirel, 2005: 44-5). Gerçekten de methiye kısmı ilk bakışta böyle bir izlenim uyandırmaktadır. Ancak bu ve bundan sonraki birkaç beyitte kullanılan kelimeler ve çizilen tablo üzerinde dikkatle durulduğunda sümbülün şairin kendisi yahut hocasından feyz alan kişi/kişileri temsilen kullanılmış olabileceği anlaşılabilir ve beyitlerde çizilen çerçeve yerli yerine oturmuştur.

27. *Cür'a-rîz olsa eger gülşene câm-ı keremüñ*

Tuta nergis-sıfat elde kadeh-i zer sümbül

(Cömertlik ve ikramının kadehi eğer gül bahçesine tortusunu dökse, sümbül nergis gibi elinde altın kadeh tutar.)

Yudum anlamına gelen “cür'a” aynı zamanda kadehin dibine çökelen tortuya verilen isimdir. “Cür'a-rîz” tortu saçan anlamındadır. Eski bir âdete göre kadehin dibinde kalan bu tortu içilmeyip yere dökülmüş. Tahirü'l-Mevlevî eskiden işret meclislerinde tek kadehle içildiğinden dolayı kadehi yudumlayan kişinin kendisinden sonrakine vermeden önce dibinde kalanı yere döktüğünü, yani cür'a-rîzlik ettiğini söyler. Bu sebeple Arapça'da “veli'l-arzi min ke'si'l-kirâmi nasîb” yani “kerem sahiplerinin kadehinden yerin de nasibi vardır” şeklinde bir deyim ortaya çıktığını da ekler (Demirel, 2005: 43). A. Talat Onay'ın belirttiğine göre ise bu âdet, toprakta binlerce insan ve sayısız rindin vücudunun zerrelere bulduğunun düşünülmesi ve onların ruhlarının şaraba kandırılarak şad edilmesi amacı taşımaktaymış. Bir de şarap meclislerinde tek kadehle içildiği için bu cür'aların feyiz ve şifadan başka aşk ve vefa da devrettiğine inanılmış (Onay, 2013: 110). Nimet Yıldırım'ın belirttiğine göre bu âdetin kökeni Yunan mitolojisine kadar uzanır. Yunan mitolojisine göre şarap tanrısı Bakus'un doğumu esnasında yerden şarap akan bir pınar kaynamıştır. Bakus'un olağanüstü özelliklerinden biri elindeki bastonuyla yere vurduğunda şarap akıtmasıdır. Yunanlar şarap tanrısının kutsadıkları bir meyvenin ve diğer bitkilerin özlerini şarap olarak kendilerine vermesi karşılığında teşekkür maksadıyla bu bitkilerden elde ettikleri şarapları içtikten sonra bir yudum da toprağa dökerek ona şarap hediye ederlermiş. Kökeni buraya dayanan bu gelenek bazı toplumlarda yaşatılmıştır (2008: 218-9). Kadehin dibindeki tortuları içen kişiye de tortu içici anlamında “lây-hâr” denir. Bu isim İranlı şair Hakîm Senâî (ö.1131?) devrinde külhanda yatıp şarap tortusu içen gönül ehli birine dayandırılır. Senâî de onun elinden tortu içmiş ve maddi âlemden elini eteğini çekip tasavvufa yönelmiştir (Onay, 2013: 274-5). Dolayısıyla edebiyatta tortu içicilik tasavvufî manada manevî arınma ve hakikate ermeye de işaret eder.

Beyitte memduhun cömertliğinin kadehi gül bahçesine tortu saçsa/bir yudumunu dökse sümbülün nergis gibi elinde altın bir kadeh tutacağı ifade edilmektedir. Bilindiği üzere nergis, ortasındaki taç yaprakları sarı renkli bir çiçektir. Bunların şekli kadehi andırdığından elinde altın kadeh tutan bir kişiye benzetilir. Beyte göre eğer Mehmed Efendi'nin cömertliğinin kadehi tortu saçsa sümbül nergis gibi elinde

altın bir kadeh tutacak ve bu tortuyu alıp içecektir. Diğer bir deyişle sümbülün elinde kadeh tutması, memduhun saçacağı tortuyu alabilmek içindir. Sümbül, beyitte Mehmed Efendi'nin cömertlik ve ikram kadehinin tortusunun bir nevi dilencisi olarak resmedilmiştir. Elinde kadeh ondan gelecek kerem ve ihsanı beklemektedir; kendisinden gelecek her türlü hayra muhtaçtır. Burada yukarıda sözü edildiği üzere sümbül şairin kendisi olarak düşünülecek olursa Bâkî'nin, hocasının manevi ihsanlarına, ilmine ve irfanına talip olduğu anlaşılabilir.

Daha somut ve gerçekçi bir bakış açısıyla bakılacak olursa sümbülün nergis gibi elinde altın kadeh tutması sarı renkli bir sümbülden kinaye olmalıdır. Yukarıdaki beyitlerde sümbülün memduhun lütuf ve ihsanlarından dolayı renginin/özünün/hâlinin değişeceğine dair söyleyişlerin bulunduğu hatırlanacak olursa burada da benzeri bir tablo çizilerek methedilen kişiye bir olağanüstülük yüklenmiş olduğu anlaşılabilir. Öte yandan sümbülün minik çiçeklerine "kadeh" de denildiği yahut bunların kadehe benzetildiği yine bir sümbül kasidesindeki beyitten anlaşılmaktadır. Derzi-zâde Ulvî'ye ait *Getürüp meclis-i bâga niçe pîrûze kadeh / Pîş-keş çekdi sana ey gül-i ra'nâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/14) beytinde sümbülün bahçeye çok sayıda firuze renkli kadeh getirdiğinin söylenmesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

28. Hâline 'ayn-ı 'inâyetle nigâh eyler iseñ

Göz açup ide nazar niteki 'abher sümbül

(Hâline inayet gözüyle bakarsan sümbül de göz açıp nergis gibi bakmaya başlar.)

Nergis ortasındaki taç yapraklarının gözü anımsatması nedeniyle göze benzetilir. Bâkî burada bir önceki beyitte çizdiği çerçeveden çıkmadan "inâyet", yani manevi yardım ve ihsan kavramı üzerinden yine sümbülün himmete ihtiyaç duyduğunu ima eder. Eğer memduh inayet nazarıyla sümbülün hâline bakarsa gözü açılacak ve nergis gibi bakabilecektir. "Gözün açılıp nergis gibi bakması" basiretin açılmasına ve manevi bir aydınlanmaya işaret ediyor olmalıdır. Tasavvufta müşdidin nazarının müridin üzerindeki etkisi büyüktür. Müşdidin nazarı âdeta bir iksir gibi müridi altına çevirir. Burada yine sarı yaprakları olan nergis çiçeğinin anılması da manidardır. Bu beyitte de sümbül imajı yukarıdaki iki beyitle aynı çerçevede değerlendirilebilir.

29. Bezmüñe gelmek ile bu ne kerâmetdür kim

Dimeye sayf u şitâ bitüre micmer sümbül

(Bu nasıl bir keramettir ki sümbül senin meclisine gelmekle yaz kış demeden micmer çıkarmaktadır.)

"Micmer" içinde misk, amber, öd vb. güzel koku çıkaran maddelerin yakıldığı küçük kaptır; buhurdan olarak da isimlendirilir. Tahirü'l-Mevlevî Arapça'da "cemre"nin kor, ateş parçası anlamına geldiği ve buhur yakılacak kabın içine ateş konması bakımından micmer dendiğini belirtir (Demirel, 2005: 44). Sümbül güzel

kokusu nedeniyle micmere veya micmerin dumanına benzetilmiştir. Bu benzetme diğer sümbül kasidelerinin bazılarında da mevcuttur. Gelibolulu Âlî, İlmî, Tecellî, Hâkim Mehmed Efendi, Tıflî, Sümbül-zâde Vehbî, Sürûrî ve Hilmî Efendi kasidelerinde bu benzetmeyi kullanmışlardır. Gelibolulu Âlî'nin sümbülün çiçeklerinin her birini bir micmere benzettiği *Çok midur bezm-i gülîstânı mu'attar kılsa / Bir ugurdan getirür bir niçe micmer sümbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/7) beyti farklı ve estetik bir hayal olması bakımından burada örnek gösterilebilir.

Eskiden meclislerde misafir ağırlandıktan micmer/buhur yakılması âdetti. Sümbül de memduhun meclisine gidip geldiğinden dolayı sürekli micmer yakmaktadır. Âdeta o meclisin micmer dolaştırıcısı gibidir. Diğer bir deyişle kokusunu o meclise katılmaya borçludur, bu güzel kokuyu oradan kazanmıştır ve şair bunu bir keramet olarak nitelendirir. Önceki beyitlerde çizilen çerçeveden uzaklaşmadan söylendiği anlaşılan bu beyitte de hocasının meclislerindeki ilim ve irfandan nasibini alan sümbül oradan aldığı feyiz ve edindiği marifetle etrafa koku saçmakta, yani bu ilmi ve marifeti çevresine ulaştırmaktadır. Burada sümbül şairin kendisi veya hocanın ilim meclislerine devam eden bir başka kişi/öğrencisi olarak düşünülebilir. Yukarıda 22. beyitte hocasının ahlakını güzel bir kokuya benzeten şair, burada da arka planda ilim ve irfanını güzel koku olarak düşünmüş olmalıdır. O ilim ve irfan kokusuyla kokulanan sümbül bir micmer gibi sürekli olarak etrafa koku saçmaktadır. Sümbülün yaz kış micmer çıkarmasından kasıt aynı zamanda kış aylarından itibaren yeşermeye başlayarak baharın başlangıcında açması ve bahar mevsimi boyunca o şekilde varlığını sürdürmesi olabilir.

30. *Dâne hat jâle nukat nefha-i müşgîn ma'nâ*

Yazdı levh-i çemene bir gazel-i ter sümbül

(Taneler yazısı, şebnem noktası, misk koku ise manası (olmak üzere) sümbül çimen sayfasına yeni bir gazel yazmıştır.)

Bu beyit tegazzüle geçiştir. Bundan sonra şair kasidenin içine bir gazel yerleştirecektir. Beyitte sümbülün çiçekleri yazıya, üzerindeki çiy taneleri noktalara, güzel kokusu ise manaya benzetilerek sümbülün sayfaya benzetilen çimen üzerine bir gazel yazdığı söylenmiştir. Sümbül burada gazel yazan bir şair veya kâtip gibi düşünülmüştür. Ayrıca sümbülün tanelerinin yazıya benzetilmesi hatt-ı sümbülî adı verilen bir yazı çeşidine çağrışım yapılmış olabileceğini düşündürmekle birlikte bu yazı türünün 19. yüzyılda Hattat Arif Hikmet tarafından icat edildiği belirtilmektedir (Demirel, 2005: 48-9). 16. yüzyılda bu isimde bir yazı stiline dair bir kayda rastlanmamıştır.

Sümbülün Derzi-zâde Ulvî'nin tegazzüle geçiş beytinde de sümbülün bir münşiye benzetildiği görülmektedir. Şair *Nâme göndermek için peyk-i nesim ile sana / Bir seher eyledi bu matla'ı inşâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/17) diyerek sümbülün rüzgâr peyki ile memduhuna mektup göndermek için bir sabah bu matlaı yazdığını söyler ve tegazzüle başlar. Nev'î ve Şihâbî'nin beyitlerinde ise sümbül memduhun

saçlarını ve vasıflarını anlatmak için yazı yazmakadır: *Varak-ı sebz-ile gülşende tutar çînî devât / Garazı bu ki ide vasfuñu inşâ sümbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/16); *Kalem-i müşğîn alup destine münşî-mânend / Vasf-ı kâkülde yazar şî'r-ile inşâ sümbül* (Yıldız, 1999: k.24/18)

Nev'î'nin tegazzüle geçiş beytinde sümbül gazeli yazan değil dinleyen konumundadır. Şair sümbülün bahçede bu gazeli dinlediğinde sözlerinin yakıcılığından gelincik çiçeği gibi göğsünde yaralar yakacağını söyler: *Lâle-veş dag urına sûziş-i güftârumdan / Bâgda bu gazeli eylese isgâ sümbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/19)

31. *Gam-ı gîsûñ ile âşüfte degül ger sümbül*

Ne için böyle perişân olur ekser sümbül

(Eğer sümbül saçlarının gamıyla düşkün hâlde değilse niçin çoğunlukla böyle perişân hâldedir?)

Burada şair sümbülün durumunu tecâhül-i ârif sanatına başvurarak bilmezlikten gelmektedir. Sümbülü saç ile ilişkilendirerek eğer memduhun saçının gamından değilse böyle perişân bir hâlde bulunmasının sebebinin ne olabileceğini sormaktadır. Sümbülün görüntüsü sebebiyle dağınık saçlara veya perişân bir hâlde bulunan bir kişiye benzetildiği malumdur.

32. *Var ise turralaruñ bâg-ı cinân sümbüldür*

Kopmadı bâgdan ol resme mu'anber sümbül

(Senin saçların galiba cennet bahçelerinin sümbülüdür. (Çünkü) dünya bahçesinde o denli güzel kokulu bir sümbül yetişmemiştir.)

Şair beyitte memduhunun saçlarını cennet bahçesindeki sümbüllere benzeterek yüceltmektedir. Güzel kokulu bir sümbüle benzeyen bu saçlar öylesine güzeldir ki âdeta bu dünyaya ait değil gibidir. Çünkü dünya bağından böyle güzel kokulu bir sümbül çıkmamıştır. "Kop-" yetişmek, ortaya çıkmak gibi anlamlara gelir. Beyitte saç ve güzel koku ilişkisinin bulunduğu görülmektedir.

33. *Goncenüñ cânı mı var öyküne la'l-i lebüñe*

Zülfüñe kaç başı var ola ber-â-ber sümbül

(Goncanın, lal taşı gibi kırmızı dudığına benzeyecek canı mı var? Sümbülün, saçına kendisini denk görececek bir cesareti var mı?)

Beyitte şair memduhun güzelliğini yüceltmek için goncanın onun la'l dudaklarına benzeyecek hâli olmadığını, sümbülün de saçıyla boy ölçüşemeyeceğini dile getirmiştir. "Kaç başı var?" tabiri "Ne canı var?", "Cesareti var mı?" gibi anlamlara gelen bir tabirdir. Figânî'nin *Kaç başı var ki 'arsa-i peykâruña gele / Adını gerçi bân kodı şâh-ı Alaman* (Karahan, 1966: k.3/16) beytinde "Cesareti var mı?",

"Kolaysa çıksın bakalım" anlamları çıkmaktadır. Tahirü'l-Mevlevî "Kaç başı var?" sorusunun tehlikeli bir işe girişmekten kinaye olduğunu söyler. Bu işi yapacak kişinin başı gideceğinden böyle söylendiğini belirtir (Demirel, 2005: 46). Bâkî'nin beytinde "sümbülün senin saçınla kendisini eşit görececek bir hâli yok" anlamı çıkmaktadır.

34. *Bâde-i la 'lüne hemşîre şerâb-ı gül-fâm*

Zülf-i müşgîn-i semen-sâña birâder sümbül

(Gül renkli şarap dudağının şarabının kız kardeşidir. Sümbül de yasemin kokulu siyah saçının erkek kardeşidir.)

Klâsik şiirde sevgilinin veya övülen kişinin güzellik unsurlarının çiçeklere, değerli taşlara, şaraba vb. benzetildiği malumdur. Beyitte memduhun dudakları rengi bakımından şaraba, saçları sümbüle benzetilmiş ancak bu benzerliğin bir eşitlik teşkil etmediği, yalnızca görüntü bakımından bir anımsatma olabileceği ima edilmiştir. Bu bakımdan Bâkî, beyitteki ifadelerinde şarap ve sümbülü kastederek onların memduhunun saçı veya dudaklarıyla bir olamayacağını, belki benzeyebileceklerini ama aynı olamayacaklarını kastetmiştir. Onlar olsa olsa onun dudağının ve saçının kardeşleri veya bir benzeri olabilirler. "Semen-sâ" yasemin gibi anlamındadır. Yasemin de güzel kokulu bir çiçek olduğu için saç ile ilişkilendirilmiştir. "Hemşîre" ve "şarap" kavramlarının bir arada kullanılması "şîre" kelimesinin -şarabın da üzümün sıkılmasıyla elde edilmesi gibi- şıra, usare, sıkılmış şey anlamına geldiğine işaret içindir (Demirel, 2005: 46).

35. *Hüb olur 'ârızûn üstinde o hatt-ı müşgîn*

Âb-ı nâb içre turur tâze vü hoş-ter sümbül

(Yanağının üzerinde o misk renkli/kokulu sakal ne güzeldir. (Nitekim) sümbül saf su içinde taze ve güzel durur.)

Burada dalından koparılmış sümbüllerin su dolu bir vazo içine konarak bir müddet taze kalabilmesine işaret edilerek memduhun sakalının da suya benzetilen yüz/yanak üzerinde bir sümbül gibi güzel durduğu ifade edilmiştir. Beyitte yüz, beyazlığı ve duruluğu bakımından suya, sümbül ise rengi bakımından sakala benzetilmiştir. Aynı zamanda saç ve sakala güzel koku sürülmesinden hareketle güzel kokması bakımından da sümbül ve sakal arasında ilgi kurulmuştur.

Beyittekine benzer bir söyleyiş Riyâzî'nin sümbül kasidesinde de görülmektedir. Ancak Riyâzî Bâkî'den farklı olarak sözlerini sümbüle benzetmiş ve "Senin övgün ile sözlerim göklerde yer etse buna şaşılır mı? Çünkü sümbül genellikle sırça vazolara konur" demiştir: *Medhûn ile n'ola göklerde yir itse sühanum / Konulur niteki mînâlara ekser sümbül* (Aydemir, 2002: 161/b.42). Riyâzî, sözlerini mürekkebin siyahlığından dolayı sümbüle benzetmiş olmalıdır. Gökyüzü ise rengi bakımından sırça bir kaba/vazoya benzetilmiştir.

36. *Lâle reşk-i ruh-ı gül-gûnuñ ile pâ-der-gil*

Gam-ı zülfüñle perîşân u mükedder sümbül

(Gelincik çiçeği gül renkli yanağının kıskançlığından dolayı çamura batmış; sümbül de saçının derdiyle perişan ve kederlidir.)

Şair bu beyitte yine memduhun güzellik unsurları ile çiçekleri karşı karşıya getirerek çiçekleri bu güzellik unsurları karşısında değersiz göstermektedir. Yanak, rengi bakımından "lâle"ye benzetilir. "Ayağı çamurda" anlamındaki "pâ-der-gil" mecazî manada sıkıntı içinde bulunmayı ifade eder. Burada lâlenin/gelincik çiçeğinin köklerinin toprakta olması hâli onun ayağının çamurda ve dolayısıyla memduhun yanağının kıskançlığından dolayı sıkıntı içinde olması gibi düşünülerek hüsn-i talil yapılmıştır. Sümbül de saça benzetilen bir çiçek olduğu için yine memduhun saçının derdiyle perişan ve kederli bir hâdedir. Lale, onun yanağı gibi olamamaktan, sümbül de saçının güzelliği karşısında kendisini eksik hissedip dertlendiğinden sıkıntılı ve perişandır.

37. *Nice teşbih idem agzuña bir ebkem gonca*

Nice nisbet kılâm ol zülfe ber-â-ber sümbül

(Dilsiz goncayı ağzına nasıl benzeteyim, sümbülü o saç ile nasıl denk tutayım?)

Şair memduhun güzellik unsurlarını övmeye devam etmektedir. Gonca ağıza benzetilen bir çiçektir fakat goncanın kapalı hâli ve konuşamaz bir hâlde oluşu bir dilsiz gibi düşünülmesine yol açmıştır. Bu hâliyle goncanın ağıza benzeyecek durumu yoktur. Aynı şekilde sümbül de saçına nispet edilemez. Diğer bir ifadeyle memduhun dudakları yanında goncanın, saçları yanında sümbülün hiçbir hükmü yoktur.

38. *Dûdlar çıkdı yanup reşk-i ruhuñ nârına bâg*

Câ-be-câ sanma çemende görinenler sümbül

(Çimenlikte yer yer görünenler sümbül zannetme. Bahçe yanağının kıskançlığının ateşiyle yanarak dumanlar yükseldi.)

Sümbül rengi bakımından dumana benzetilir. Şairin kurduğu hayale göre sümbül gibi görünenler aslında memduhun yanağının kıskançlığının ateşiyle yangın çıkan bahçedeki dumanlardır. Şair bahçenin sümbüllerle dolu görüntüsünü bu şekilde yorumlayarak hüsn-i talil yapmıştır.

39. *Ruhlaruñ üzre yatur zülf-i semen-sâ gûyâ*

Gül-i terden idinür kendüye bister sümbül

(Yanakların üzerinde yatan yasemin kokulu saçların sanki taze güllerden kendisine döşek yaptırmış bir sümbül gibidir.)

Beyitte yanaklar güle saçlar da sümbüle benzetilmiştir. Saçların yanaklar üzerine uzanmış hâli kendine gül yapraklarından döşek yapmış olan bir sümbül imajı ortaya çıkarmıştır. Bahçede sümbüllerle güllerin yan yana bulunuşuyla saçların yüzün üzerinde duruşu arasında şairane bir ilgi kurulduğu anlaşılmaktadır.

40. *Hat-ı müşğîn-i leb-i la'lüñe mânend olmaz*

Bulsa ger perveriş-i çeşme-i Kevser sümbül

(Sümbül, Kevser çeşmesinden beslense de la'l dudağının misk renkli tüyelerine/sakalına benzeyemez.)

“Kevser” cennette bulunduğu inanılan bir ırmaştır. Sümbül, şairin muhatabı karşısında yine değersiz bir konumda tasvir edilerek cenetteki Kevser ırmağından sulanmış bile olsa onun sakalı gibi olamayacağı ifade edilmiştir. Bu söyleyişle birlikte hitap edilen kişiye aynı zamanda bir kutsiyet atfedilmektedir. Arka planda onun dudaklarının Kevser’e benzetildiği hatta Kevser’den de üstün tutulduğu anlaşılmaktadır. “Hat” ve “çeşme-i Kevser” kavramları özellikle bir araya getirilerek “hat”ın yazı anlamından hareketle çeşmelerin üzerine kitabe konması da çağrıştırılmaktadır.

Diğer sümbül kasidelerinde de “Kevser” kavramının geçtiği beyitler bulunmaktadır. Mesela Riyâzî, muhatabının cömertliğini övmek üzere *Mazhar-ı feyz-i sehâb-ı keremüñ olsa eger / Lülesinden akıda çeşme-i Kevser sümbül* (Aydemir, 2002: 159/b.20) diyerek onun cömertliği bulutunun feyzinin mazharı olsa sümbülün lülesinden Kevser çeşmesi akıtacağını söyler. Burada kasidenin sunulduğu kişi, Bâkî'nin beytinde olduğu gibi kutsî bir çerçeveye oturtulmuştur. Ancak Bâkî sümbülün Kevser çeşmesinden beslense de memduhunun sakalına benzeyemeyeceğini öne sürerken Riyâzî onun cömertliğinin bulutundan feyizlenirse lülesinden Kevser çeşmesi akıtabileceğini belirtmiştir. Beyitte “lüle” kelimesiyle sümbülün minik çiçeklerinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Haşmet’e ait *Meşrebinden alıcak neş'e-i feyzi gülşen / Kıldı her bir kadehin lüle-i Kevser sümbül* (Arslan, Aksoyak, 1994: k.21/24) beytinde gülbahçesinin memduhun meşrebinden feyiz alması durumunda sümbüllerin her bir kadehini Kevser çeşmesinin lülesi hâline getireceği ifade edilmiştir. “Lüle” burada musluk veya suyun içinden aktığı boru anlamındadır. Riyâzî, beytinde “lüle” ile sümbülün minik çiçeklerini kastederken Haşmet bunlara “kadeh” demiştir.

41. *Yaraşur zülf ü ruhuñ vasfına defter yazsam*

Kâğıdı berg-i gül ola hat-ı defter sümbül

(Saçlarını ve yanaklarını anlatan bir divan tertiplesem bu divanın kâğıdı gül yaprağı, yazısı ise sümbül olsa yaraşır.)

“Defter”, şairlerin az sayıdaki şiirlerini topladıkları eserlere verilen isimdir. Yanak en güzel şekilde gül yaprağı, saç da sümbül benzetmesiyle dile getirilebileceği için memduhun yanakları ve saçlarını anlatan bu eserin kâğıdı gül, yazısı da sümbül

olmalıdır. Beyitteki bu ifade "hatt-ı sümbülî" isminde bir yazı çeşidine çağrışım yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Hattat Arif Hikmet'in icat ettiği söylenen ve harfleri sümbül çiçeğini andıran bir yazı çeşidi (Demirel, 2005: 48-9) 19. yüzyıla aittir.

42. *Levh-i hâtırda hatuñ nakşını tasvîr itdüm*

Olmadın safha-i gül-zâra musavver sümbül

(Sümbül henüz gül bahçesi sayfasına resmedilmemişken gönül levhasında sakalının nakşını resmettim.)

Şiirlerinde katıksız âşık rolüne bürünen şairler aşıkta daima ezelf olduklarını iddia ederler. Henüz dünya ve maddi âlem yaratılmadan evvel âşığın gönlüne aşık duygusu nakşedilmiştir. Bu düşünce klâsik şiirde işlenen temel konulardan biridir. Bâkî de hocasına yazmış olduğu bu şiirde katıksız âşık rolüne bürünerek bu düşünceyi işlemiştir. Bu sözler şair açısından bakıldığında hocasına olan sadakatini ifade etmenin en güzel yoludur. Beyitte sakal-sümbül benzetmesine yer verilerek sümbül çiçeği henüz maddi âlemde, bağ ve bahçelerde var olmamışken muhatabın sakalı resminin gönülde çizilmiş hâlde olduğu ifade edilmiştir. Bâkî'nin hocasına olan sevgisi sonradan onun gönlüne nakşedilmiş bir sevgi değil ezelden beri var olan yerleşik bir sevgidir.

43. *Nazm-ı eşhâsa kıyâs eyleme Bâkî şî'rin*

Ola mı her giyeh-i huşke ber-â-ber sümbül

(Bâkî'nin şiirini başkalarının şiirleriyle kıyaslama. Sümbül herhangi bir kuru otlar bir olur mu?)

Tegazzül kısmının son beyti olan bu beyitte Bâkî bu kez şiirini ve şairlik kabiliyetini övme sadedinde kendi şiirini sümbüle benzetmiştir. Diğer şairlerin şiirleri ise kuru ot gibidir. Burada muhatabına "Seni en güzel anlatan ben olabilirim" veya "Şiirleri değere en layık olan kişi benim" mesajı bulunmaktadır. Tahirü'l-Mevlevî sıradan şiirlere "nazım" denildiğini, şiir denilmediğini ve Bâkî'nin de burada başkalarının şiiri için "nazım" kelimesini kullanmasının bu manada olduğunu söylemiştir (Demirel, 2005: 49).

44. *Gerçi sümbül çoğ olur gülşen-i 'âlemdür bu*

Lik rengîn ü mutarrâ olamaz her sümbül

(Burası dünya bahçesidir, gerçi sümbül çok olur ama her sümbül böyle renkli ve taravetli olamaz.)

Fahriye beyti olan bu beyitte Bâkî yine şiirini överek bir önceki beyitte yapmış olduğu sümbül benzetmesini devam ettirmiştir. Ancak bir önceki beyitte sümbül kavramını "kendi şiiri" için kullanırken bu beyitte doğrudan "şiir" yerine kullanmıştır. Dünya bahçesinde çok sayıda sümbül vardır ama her sümbül renkli ve

taravetli olamaz. Bunun daha açık ifadesi, "Herkes şiir yazabilir, dünyada çok sayıda şiir vardır ama her şiir benim şiirim kadar renkli ve güzel olamaz" şeklindedir. Şair önceki beyitte söylediğini bu beyitte daha farklı bir şekilde ifade etmiştir.

Sünbül kasidelerinde kendi şiirini sümbüle benzeten başka şairler de vardır. Bunlardan Şihâbî'ye ait olan şu beyitler de Bâkî'nin fahriye beyitlerine benzer bir söyleyiş taşımaktadır: *Bâg-ı nazm içre Şihâbî biter ezhâr ammâ / Kopmadı buncılayın bir dahi zîbâ sünbül // Hâsılı benzedimez anı bu sünbül-zâre / Bitürürse ne kadar gülşen-i dünyâ sünbül* (Yıldız, 1999: k.24/22-23). Şair "Nazım bahçesinde birçok çiçek yetişebilir ama bunun kadar güzel bir sümbül daha yetişmemiştir. Kısacası dünya bahçesi ne kadar sümbül bitirirse bitirsin onu bu sümbül bahçesine benzetemez" diyerek mısra sonları sümbüllerle dolu olan şiirini eşsiz bir sümbül bahçesine benzetmiş ve şiir bahçesi içinde kendi şiiri gibi güzel bir sümbül daha yetişmediğini iddia etmiştir. Derzi-zâde Ulvî de *Bâg-ı tab'umda bitüpdür niçe sünbül ammâ / Kopmamışdur bu kadar dâneli a'lâ sünbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/32) beytinde kendisinin sümbül gibi güzel birçok şiiri olduğunu, ancak tabiatının bahçesinde böylesine taneleri çok olan harika bir sümbül daha yetişmediğini ifade etmiştir. *Tuhfe Şerhi*'nde sümbülün iri taneli ve tane sayısı yüz yirmiyeye varıncaya kadar olan türlerinin görülebildiği kaydedilir (Hayâtî, 1266: 71). Sümbüllerin taneleri, yani çiçek sayısı çok olanlar daha güzel bir görüntüye sahip olduğu için makbuldür. Ulvî, kendi "sünbül" redifli şiirini mısra sonlarında tekrar eden sünbül kelimelerinden dolayı tanesi çok bir sümbüle benzetmiştir. "Tab" kelimesi beyitte şairlik kabiliyeti anlamında kullanılmıştır.

Diğer yandan İlmî Efendi'nin de kendi şiirini sümbüle benzettiği beyitleri bulunmaktadır. Ancak bu beyitlerden birinde Bâkî'nin beytindeki ilk mısra olduğu gibi alınmıştır. Yukarıda değinildiği üzere bu duruma İlmî'nin sümbül kasidesinin başka beyitlerinde de rastlanmıştır. İlmî'nin dünya bahçesinde sümbülün çok olduğunu ve herkesin bir şairler meclisi bulunca hemen bir sümbül kasidesi sunduğunu söylediği söz konusu beyti şu şekildedir: *Gerçi sünbül çoğ olur gülşen-i âlemdür bu / Kim bulursa şu'ara bezmine ilter sünbül* (Çetinkaya, 2003: k.23/49)

45. *N'ola kadr ü şerefüñ sâl-be-sâl olsa mezîd*

Her yıl arturmadadur dâneyi dirler sünbül

(Değerin ve şerefın yıldan yıla artsa buna şaşılır mı? Derler ki sümbül her yıl tanelerini artırmaktadır.)

Bâkî hocasının değerinin yıldan yıla arttığını söyleyerek bunun şaşılacak bir şey olmadığını sümbülün tanelerinin de her yıl arttığı anlayışıyla örneklendirerek ifade etmiştir. Beyitten anlaşıldığı kadarıyla eski insanların telakkisine göre sümbülün çiçekleri yıldan yıla artmaktadır. Bu meseleye diğer şairlerden bazıları da sümbül kasidelerinde değinmiştir. Gelibolulu Âlî *Beñlerün n'ola zuhûr itse ser-i zülfüñden / Turma arturmadadur dâneyi dirler sünbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/28) derken

Derzi-zâde Ulvî *Dil ider zülfüñi gördükçe ziyâde gamını / Arturur her senede dânevi gûyâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/23) diyerek aynı meseleyi farklı bağlamlar içinde dile getirmişlerdir. Gelibolulu Âlî bir başka beytinde ise *Gerçi ebyatı füzûn oldu fe-emmâ şâhum / Ne kadar dânesi artarsa bulur fer sümbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/38) diyerek kasidesini sunduğu III. Murad'a hitaben sümbül kasidesindeki beyitlerinin sayısının çok fazla olduğunu ancak sümbülün, tanesi arttıkça güzellik kazanacağını ifade eder. Dolayısıyla şairin beyitlerin çok sayıda olması olumsuz bir durum değil şiirini güzelleştiren bir durumdur.

46. *Götürüp tâ ki şehenşâh-ı behâruñ tûgın*

Getüre cünd-i şitâ üstine leşger sümbül

47. *Ser-i a 'dâña taka seng-i melâmet güller*

Ola düşmenlerüñüñ başına şeş-per sümbül

(Sümbül bahar padişahının tuğunu taşıyıp kış ordusu üzerine asker getirdikçe kınama taşı hasımlarının başlarına güller taksın; şeşper de düşmanlarının başına sümbül olsun.)

Beyt-i merhun örneği teşkil eden ve anlamca birbirinin devamı olan bu dua beyitlerinde Bâkî, hocasının hasımları ve onu sevmeyenlere karşı dünya durdukça üstün gelmesini dilemektedir. Sümbülü padişahlık alameti olan bir tuğ'a, baharı ise bir padişaha benzeterek sümbül bahar padişahının tuğunu taşıyıp kış ordusu üzerine asker getirdikçe, yani mevsimler değiştikçe, dünya döndükçe ve zaman devridaim ettikçe kınama taşının düşmanlarının başına güller takmasını, şeşperin de onların başlarına sümbül olmasını dilemiştir. "Melâmet" kınama anlamı taşır. "Seng-i melâmet" ise kınama taşı veya beyitteki savaş tablosuna bakıldığında top mermisi, gülle anlamında olmalıdır. Burada şairin hocasının düşmanlarını bertaraf etmesini istediği tablo biraz nükteli ve istihzalıdır. Eskiden süs maksadıyla başa çiçek takılması âdetinden hareketle onu sevmeyenlerin başlarına, atılan kınama taşlarının veya güllerin açtığı yaraların gül olmasını, başlarına vurulan şeşperlerin veya şeşperlerin açtığı yaraların da sümbül yerine geçmesini söylemiştir. "Şeşper" topuz adı da verilen ve baş kısmı altı dilimden oluşan bir savaş aletidir. Sümbül baharda erken açan çiçeklerden olması nedeniyle bahar sultanının askerleri gibi düşünülebilecek olan diğer çiçeklerin önünde padişahın tuğunu taşıyan kişi olarak gösterilmiştir. Tuğ, ucunda altın bir top veya gümüş bir hilal bulunup bunların altından at kılları sarkan bir tür mızraktır ve saltanat alametidir. Sümbül şekli itibarıyla ilk beyitte tuğ'a, ikinci beyitte şeşpere benzetilmiştir.

Sümbül-tuğ benzetmesi Haşmet, Hâkim Mehmed Efendi ve Bosnalı Sâbit'in kasidelerinde de görülmektedir. Sâbit'in *Şekl ü simâda Hudâvend-i Celilü'l-kadriñ / Dergehinde dikilen tugına benzer sümbül* (Karacan, 1991: k.8/17) beyti burada örnek gösterilebilir. Aynı şekilde sümbül-şeşper benzetmesine de Gelibolulu Âlî, Tecellî, Hâkim Mehmed Efendi, Bosnalı Sâbit ve Sürûrî'de rastlanır. Burada Sâbit'in Bâkî'nin kasidesinde olduğu gibi son dua beyti olan ve Bâkî'nin beytindeki söyleyişe benzer bulunan *Sell idüp hasma gazâ kasdına hançer süsen /*

Çeke Allah için a'dâsına şeş-per sümbül (Karacan, 1991: k.8/50) beyti kaydedilmeye değerdir. Sâbit, süsen çiçeğinin memduhun düşmanlarına gaza niyetiyle hançer sallamasını, sümbülün de Allah için şeşper çekmesini istemiştir.

Sonuç

Bâkî'nin "sümbül" kasidesinde sümbülün her yönüyle pek çok benzetmeye konu edildiği görülmektedir. Bu benzetmeler hükümdar, levent, saç, muska, hamayıl/miskle muska yazdıran kimse, peyk, âşık, Hz. Musa'nın ejderhaya dönen asası, makyaj kalemi, lenger, sarhoş, tavus kuşu, ferraş, Hintli hizmetkâr, kadeh, micmer, kâtip/şair, duman, yazı, Bâkî'nin şiiri, şiir, tuğ ve şeşper'dir. Benzetmeler ağırlıklı olarak nesip kısmında yoğunlaşmıştır. Ayrıca nesip kısmında sümbül olumlu tablolar içinde veya yüceltici benzetmeler içinde ele alınmıştır. Methiye kısmında ise memduhun karşısında değersiz bir konumda resmedilmiş, onun yardım ve ihsanına, himmetine muhtaç biri gibi hayal edilmiş yahut güzel koku gibi sahip olduğu değerleri onun sayesinde elde ettiği ifade edilmiştir.

Kasidede sümbül için mor renk dışında sarı, kırmızı gibi farklı renklerde sümbül imajlarına yer verildiği görülmüştür. Diğer yandan sümbülün "dâne" olarak isimlendirilen çiçeklerini her yıl artırdığı inancına değinilmiştir. Başa süs maksadıyla çiçek/sümbül takılması âdetine de çağrışım yapılmıştır.

Kasidenin ilk 16 beyti nesip bölümünü oluşturur. 17. beyit girizgâh, 18-29 arası methiye, 30. beyit tegazzüle geçiş, 31-43 arası tegazzül, 44. beyit fahriye, 45. beyit duaya geçiş 46-47 arası ise dua beyitleridir. Methiye bölümünün ilk beyitlerinde memduhun karşısında sümbül çeşitli tasvirlerle değersiz konumda gösterilir. Sonraki beyitlerde memduhun ahlaki, lütuf ve cömertliği övülür. Padişahlara ve devlet adamlarına sunulan kasidelerde olduğu gibi adalet, yöneticilik, kahramanlık ve savaşçı özelliklerden söz edilmez. Methiye kısmında memduhun ahlaki yalnızca bir beyitte övülürken, diğer beyitlerde cömertlik, lütuf, ihsan ve inayeti övülür. Beyit ilmiye mensubu biri için yazıldığından sözü edilen cömertlik ve ihsan manevi boyuttadır. Maddi beklentiler içine giren veya maddi anlamdaki cömertlik ve ihsanı öven herhangi bir beyite rastlanmaz. Bu beyitlerde sümbül üzerinden bir kerem ve ihsan beklentisi içine girilmesi sümbül ile kastedilenin şairin kendisi olabileceği düşüncesini uyandırır. Tegazzül kısmında memduhun güzellik unsurlarının övüldüğü görülür. Sümbül genellikle memduhun saç, iki beyitte de sakalı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Diğer sümbül kasideleri yazan şairlerin hemen tamamının Bâkî'den etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu şairlerden Bâkî'nin kendi dönemine yakın dönemlerde yaşamış olanlarda benzer söyleyişler daha fazladır. Derzi-zâde Ulvî, Gelibolulu Âlî, Şihâbî gibi şairler başta olmak üzere Riyâzî, Sâbit gibi şairlerde Bâkî'ninkine benzer söyleyişlere ve aynı türde benzetmelere çokça rastlanır. Bunda, sonraki dönemlerde şiirde yeni bir tarz oluşturma çabasıyla söyleyişin ve içeriğin değişmesinin ve bilhassa son dönemlere doğru klâsik şiirin etkisinin giderek azalarak sönmeye yüz tutmasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Örneğin 19. yüzyıl şairi Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi'de ortak benzetme ve söyleyiş neredeyse yok gibidir. Ancak şair

şiiirinde Bâkî'yi ve ona nazire yazan diğer şairleri sürekli yâd etmiştir. Amacı iyi bir kaside ortaya koymaktan ziyade Bâkî ve ona nazire yazan diğer şairlerin yolunu takip etmektir. 17. yüzyılı şairi Mustafa İlmî Efendi'nin ise bazı beyitlerinde Bâkî'nin mısralarını aynen aldığı tespit edilmiştir. Diğer yandan bilhassa Nev'î, Âlî gibi büyük şairlerin Bâkî'nin kullandığı benzetme ve hayallere yakın benzetmeler kullanmakla birlikte bunları daha da öteye taşıyarak orijinal söyleyişler yakaladığı dikkati çekmiştir. Özellikle Nev'î'nin Bâkî'den etkilenmekle birlikte doğrudan Bâkî etkisi taşımayan, orijinal beyitleri daha fazladır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık. (1986), *Riyâzî: Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği, Dîvan, Sâki-nâme ve Düstûru'l-Amel'in Tenkidli Metni*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Açıl, Berat. (2015), "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *FSM İlmî Araştırmalar*, sy.5, ss.1-28.
- Akdoğan, Yaşar. (e-kitap), *Ahmedî, İskender-nâme*, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarak_doganpdf.pdf?0
- Aksoy, Hasan. (2015), *Şemseddin Sivasî Külliyyatı: Gülşen-âbâd*, Sivas.
- Aksoyak, İ. Hakkı. (e-kitap), *Gelibolulu Mustafa Âlî, Divanlar*, Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>
- Alpaydın, Bilal. (2007), *Refî'-i Kâlâyî Divanı (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- And, Metin. (2007), *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitolojyası*, YKY, İstanbul.
- Arslan, Mehmet, Aksoyak, İ. Hakkı. (1994), *Haşmet Külliyyâtı: Divân, Senedü'ş-Şu'arâ, Vilâdet-nâme (Sûr-nâme), İntisâbü'l-Mülûk (Hâb-nâme)*, Sivas.
- Aydemir, Yaşar. (2002). "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilig*, sy.22, ss.133-168.
- Aydemir, Yaşar. (2006), "Sünbülüyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c.5, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Batıslam, H. Dilek. (2018). "Sünbül Kasideleri ve Kıbrıslı Hilmi Efendi'nin Sünbül Kasidesi", *Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Edebiyatçıları, Üçüncü Uluslararası KIBATEK Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Edebiyatçıları Sempozyumu Bildirileri*, c.I, (haz. İsmail Bozkurt, Nihal Ağan Solak, Hüseyin Ezilmez), Lefkoşa-KKTC, ss. 331-342.
- Batur, Atilla. (2002), *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Batur, Atilla. (2010), "Sürûrî, Seyyid Osman", *DİA*, c.38, ss.172-173.
- Baytop, Turhan. (2007), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK, Ankara.
- Busbecq, Oqier Ghislain. (2002), *Türk Mektupları*, (haz. Recep Kibar), Kırkambar Kitaplığı, İstanbul.

- Çakırcı, Mehmet. (2006). Hâkim Mehmed Efendi Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Çelebi, İlyas. (2012), "Tılsım", *DİA*, c.41, ss.91-94.
- Çelik, Büşra, Kılıç, Muzaffer. (2018). *Derzi-zâde Ulvî, Divân*, DBY Yay., İstanbul.
- Çetinkaya, Bekir. (2003). *İlmî Divanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Çınar, Bekir. (2000). *Tıflî Ahmed Çelebi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Demirel, Şener. (2005), *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*, Araştırma Yay., Ankara.
- Deniz, Sebahat. (2005), *Tecellî ve Divanı*, Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul.
- Erhat, Azra. (1972), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi, İstanbul.
- Fedai, Harid. (1987), *Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi: Şiirler*, KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa.
- Hayatî. (1266), *Tuhfe Şerhi*, İstanbul.
- İbn-i Sînâ. (2003), *el-Kânûn fi't-Tıbb: İkinci Kitap*, (çev. Esin Kâhya), AKM, Ankara.
- İstanbul Kitaphıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*. (1967), c.I, İstanbul.
- Karacan, Turgut. (1991), *Alâeddin Ali Sâbit, Divan*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Karahan, Abdülkadir. (1966), *Figânî ve Divançesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Karaman, Gülay. (2012), "Perişan Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c.1, sy.2, ss.288-319.
- Koçu, Reşad Ekrem. (1967), *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank, Ankara.
- Küçük, Sabahattin. (1994), *Bâkî Divânı: Tenkitli Basım*, TDK, Ankara.
- Mütercim Âsım Efendi. (2000). *Burhân-ı Kâtî*, (haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK, Ankara.
- Onay, Ahmet Talat. (2013), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat, Ankara.
- Özcan, Tahsin (2003). "Mehmed Şerif Efendi (ö.1204/1790)", *DİA*, c.28, s.531-532.
- Poyraz, Yakup. (2008). Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Divânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Şahin, Esmâ. (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Şentürk, Ahmet Atillâ. (2013). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul.

- Tanrıbuyurdu, Gülçin. (e-kitap), *Kalkandelenli Mu'îdî, Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59883,kalkandelenli-mu39idi-divanipdf.pdf?0>
- Tarlan, Ali Nihad. (1963), *Necatî Beg Divanı*, MEB, İstanbul.
- Tulum, Mertol, Tanyeri, M. Ali. (1977). *Nev'î, Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556*. [t.y.], (çev. A. Kurutluoğlu), İstanbul, Tercüman 1001.
- Yavuz, Kemal. (2013), "Türk Şiirinde Nazire", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* sy.10, İstanbul, s.359-424.
- Yenikale, Ahmet. (e-kitap), *Sünbül-zâde Vehbi Divanı*, Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>
- Yıldırım, Nimet. (2008), *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Yıldız, Harun. (1999). *Şihâbî Dîvânı ve Grameri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.